

Fergana Vadisi'nde Sınır Sorunlarının Kaynağı: Anklavlar ve Çözüm Arayışları

Selim KANAT*
Serkut KILINÇ**

Özet

Fergana Vadisi geçmişten günümüze çeşitli toplumların bir arada yaşadıkları bir bölge olmuştur. Bu toplumlar, Sovyetler Birliği tarafından gerçekleştirilen ulusal sınırların belirlenmesi sürecinden sonra farklı yapay devletlere bölünmüşlerdir. Söz konusu devletlerin sınırları atide meydana gelebilecek sorunlar düşünülmeden bölgenin yapısına uygun olmayan bir şekilde çizilmiş, ardından kolhozlaşma döneminde yerel düzeyde yapılan arazi değişiklikleri sınırları daha da karmaşık hâle getirmiştir. Sovyetler Birliği döneminde iç sınırlar olarak görülen bölge sınırları, toplumlar arasında hiçbir sorun teşkil etmezken; bu ülkenin dağılmasıyla birlikte uluslararası sınır niteliği kazandıklarından çatışmalara yol açmışlardır. Günümüzde özellikle Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki sınır sorunlarından bazıları çözülmüşse de Fergana Vadisi'ndeki anklavlar varlıklarını sürdürmektedirler. Anklavların nitelikleri gereği barındırdıkları sorunlar, vize uygulamalarının gevşetilmesiyle bir süre engellenebilmektedir. Ancak anklava sahip olan devlet ile anklavın üzerinde bulunduğu devlet arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi bu durumu geçici kılmaktadır. Dolayısıyla kalıcı bir çözüm için bu anklavların aynı büyüklükte araziler ile değiştirilip ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çalışma Fergana Vadisi'ndeki sınır ve anklav sorunlarının karmaşık tarihine ve günümüzdeki durumunu aydınlatmakta ve bu konuyu nedensellik çerçevesinde bütüncül bir yaklaşımla sistemli olarak çözümlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fergana Vadisi, Anklavlar, Sınır Sorunları, Çatışma, Çözüm

The Source of Border Issues in the Fergana Valley: Enclaves and the Tackling of the Border Demarcation Problem

Abstract

Fergana Valley has been a region where various societies have lived together from past to present. These societies were divided into different artificial states after the national border demarcation process carried out by the Soviet Union. The borders of the states in question were drawn in a way that was not compatible with the structure of the region, without considering the problems that might arise in the future, and then the land changes made at the local level during the collective farm period made the borders even more complex. While regional borders, which were seen as internal borders during the Soviet Union, did not pose any problems between societies; with the collapse of the Soviet Union, they became international borders and caused conflicts. Although some of the border problems, especially between Uzbekistan and Kyrgyzstan, have been resolved today, the enclaves in the Fergana Valley continue to exist. The problems that enclaves have due to their nature can be prevented for a while by loosening visa applications. However, the tense relations between the state owing the enclave and the state in which the enclave is located make this situation temporary. Therefore, for a permanent solution, these enclaves must be replaced with lands of the same size and eliminated. This study clarifies the complex history and current situation of borders and enclave problems in the Fergana Valley and systematically analyzes this issue with a holistic approach in the framework of causality.

Keywords: Fergana Valley, Enclaves, Border Demarcation, Conflict, Resolution

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: selimkanat@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2663-3757

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: serkutkilinc@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8971-2690

Giriş

Devletlerin egemenlik yetkilerini kullanabildikleri alanları belirleyen sınırların uluslararası çatışmalara yer vermeyecek şekilde çizilmeleri gerekmektedir. Zira savaşların çoğu aynı bölge üzerinde birden fazla devletin hak iddia etmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sınırların belirsizliği, aynı zamanda sınır güvenliğinin de olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durum yasa dışı örgütlerin sınır aşan eylemlerini kolaylaştırmakta ve güvenlik sorunlarına neden olmaktadır.

Fergana Vadisi geçmişten günümüze çeşitli toplumların bir arada yaşadıkları bir bölge olmuştur. Bu toplumlar, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafından gerçekleştirilen ulusal sınırların belirlenmesinden sonra farklı yapay devletlere bölünmüşlerdir. Söz konusu devletlerin sınırları atide meydana gelebilecek sorunlar düşünülmeden bölgenin yapısına uygun olmayan bir şekilde çizilmiş, ardından kolhozlaşma döneminde yerel düzeyde yapılan arazi değişiklikleri sınırları daha da karmaşık hâle getirmiştir. SSCB döneminde iç sınırlar olarak görülen bölge sınırları, toplumlar arasında hiçbir sorun teşkil etmezken; SSCB'nin dağılmasıyla beraber uluslararası sınır niteliği kazandıklarından çatışmalara yol açmışlardır. Günümüzde özellikle Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki sınır sorunlarından bazıları çözülmüşse de Fergana Vadisi'ndeki anklavlar varlıklarını sürdürmektedirler. Anklavlarda yaşanan sorunlar, vize uygulamalarının gevşetilmesiyle bir süre engellenebilmektedir. Ancak anklava sahip olan devlet ile anklavın yer aldığı devlet arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesi mümkündür. Dolayısıyla kalıcı bir çözüm için bu anklavların aynı büyüklükte araziler ile değiştirilip ortadan kaldırılmaları gerekmektedir. Nitekim böyle bir durum Barak anklavı için gündeme gelmiştir.

Bu çalışma Fergana Vadisi'ndeki sınır ve anklav sorunlarının tarihsel geçmişini ve günümüzdeki durumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın odak noktası, SSCB döneminde Fergana Vadisi'nde gerçekleştirilen sınır düzenlemeleri ve anklavların oluşum süreçleridir. Yazarların bu konuya ilgileri Orta Asya'nın kalbi olarak görülen Fergana Vadisi'ndeki sınır ve anklav sorunlarının bölgenin geleceği açısından haiz olduğu önemden ileri gelmektedir.

Analitik Yapı

Araştırmanın merkezinde Fergana Vadisi'nde günümüzdeki sınır ve anklav sorunlarının neden ve nasıl meydana geldikleri sorusu yer almaktadır. Böylece Fergana Vadisi'ndeki mevcut sınır ve anklav sorunları, çalışmanın bağımlı değişkenini teşkil etmektedir. Söz konusu sorunların ortaya çıkmasında etkili olan unsurlar ise çalışmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmaktadır. Bu unsurlar; SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemeleri ve Fergana Vadisi'ndeki cumhuriyetler arasında yapılan yerel arazi takaslarıdır. Bu değişkenler bağlamında araştırmada “SSCB döneminde Fergana Vadisi'nde yapılan sınır düzenlemeleri ve yerel arazi değişiklikleri, günümüzdeki sınır ve anklav sorunlarının meydana gelmesini nasıl etkilemiştir?” sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırma sorusuna verilen cevap, yani çalışmanın hipotezi ise; “SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemelerinin ve yerel arazi değişikliklerinin gelecekte doğuracağı sakıncaların hesaplanmamış olması, bağımsızlık sonrası dönemde Fergana Vadisi'ni paylaşan devletlerdeki sınır ve anklav sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.” olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Fergana Vadisi'ndeki sınır ve anklav sorunlarının karmaşık tarihine ve günümüzdeki durumuna netlik kazandırmak ve bu konuyu nedensellik ilişkisi içerisinde bütüncül bir yaklaşımla sistemli olarak analiz etmektir.

Mevcut yazında Fergana Vadisi'ndeki sınır sorunlarının nedenlerini net bir şekilde gerekçelendiren ve kapsamlı olarak anlatan bir kaynak bulunmamaktadır. Nitekim bu konu üzerinde çalışan yazarlar sınır sorunlarını temellendirirken genellikle SSCB'deki ilk dönem faaliyetlerine odaklanmışlar, sonraki dönemlere ya hiç değinmemişler ya da yüzeysel olarak ele almışlardır. Ayrıca anklavların oluşum süreçleri ve günümüzdeki durumları anlatılırken yalnızca öne çıkan birkaç anklav konu edinilmiş, diğerleri kapsam dışında bırakılmıştır. Buna karşın bu makale bölgedeki anklavlar meselesini konunun hiçbir boyutunu göz ardı etmeden geniş bir yelpazede çözümlenmektedir.

Bu makalede kullanılan yer ve şahıs adları Türkçedeki karşılıkları esas alınarak ifade edilmektedir. Örneğin; Siriderya yerine Seyhun ve Emomali Rahmon yerine İmamali Rahman gibi yazımlar kullanılmaktadır. Sayısal ifadelerin geçtiği yerlerde ise tamamen rakamsal yazılışlara müracaat edilmektedir. Örneğin; 80 milyon yerine, 80.000.000 yazımı tercih edilmektedir. Bununla birlikte 1925 yılından önce Kazaklar "Kırgız" kavramıyla, Kırgızlar ise "Kara-Kırgız" kavramıyla adlandırılmış, söz konusu yıldan sonra günümüzdeki kullanım hayata geçirilmiştir. Ancak bu makalede herhangi bir anlam karmaşasına mahal vermemek adına tüm dönemler için günümüzdeki kullanımlar esas alınmıştır. Bu çalışmada ileri sürülen hipotezin sınanması maksadıyla aşağıdaki yol haritası takip edilmektedir:

Birinci bölümde çalışmanın analitik yapısı, yazın taraması, yöntemi ve kavramlarının açıklanmasından sonra ikinci bölümde; Fergana Vadisi'nde bulunan anklavların tanımları, özellikleri ve önemleri ortaya koyulmaktadır. Konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak adına nicel verilerden ve haritalardan istifade edilmektedir. Bu bölüm vasıtasıyla, bir sonraki bölümde bahsedilen sınır sorunlarına dair bir altyapı oluşturulmaktadır. Üçüncü bölümde; anklavların ortaya çıkmasına yol açan sınır sorunlarının tarihsel geçmişleri ve günümüzdeki durumları ele alınmaktadır. Bu bağlamda ilkin SSCB öncesinde Fergana Vadisi'nin siyasî durumu anlatılmakta, ardından çalışmanın bağımsız değişkeni olan SSCB dönemindeki sınır ve arazi değişimleri detaylı olarak çözümlenmektedir. Bu bağlamda son olarak araştırmanın bağımlı değişkeni olan bağımsızlık döneminde bölge ülkeleri arasında meydana gelen sınır anlaşmazlıklarına ve anklavlara değinilmektedir. Böylece makalenin hipotezi sınanmaktadır. Dördüncü bölümde ise; çalışmada öne sürülen soruların ve hipotezin çözümlenmesi sonucunda elde edilen bulgular konu bütünlüğü içerisinde yeniden değerlendirilmekte ve bunların Fergana Vadisi'ndeki sınır ve anklav sorunlarını açıklamada yeterli olup olmadıkları tartışılmaktadır. Bununla birlikte söz konusu sorunların çözümünde yazarların görüşlerine ve öngörülerine yer verilmektedir.

Yazın

Fergana Vadisi'ndeki; güvenlik, çatışma, sınır ve anklav sorunları hakkında yazılmış birçok ikincil kaynak bulunmaktadır. Bu başlıkta çalışmada en çok başvurulan eserler üzerinde durulmaktadır. Salamat Kulembekovich Alamanov tarafından yazılan "Enclaves in Central Asia: Background and Actual Problems"¹ başlıklı makalede yapılan çözümleme içeriği tam olarak yansıtmamaktadır. Zira çalışmada daha çok anklavların oluşum süreçleri ele alınmış, günümüzdeki durumlarından bahsedilmemiştir. Bununla birlikte yalnızca önemli görülen anklavlara (Soh, Voruh, Şahimerdan ve Barak) değinildiğinden Yeni-Ayıl anklavından hiç bahsedilmemiş,

¹ Alamanov, Salamat Kulembekovich, Anklavy v Tsentralnoy Azii: İstoriya Voprosa i Sovremeniyye Problemy, Postsovetiye İssledovaniya, No 5, 2018, ss. 451-459.

diğerleri ise birer paragraflık metinler hâlinde kaleme alınmışlardır. Bu araştırma, SSCB dönemindeki sınır düzenlemeleri ve yerel arazi değişimleri konusuna katkı sağlamıştır.

Altynbek Joldoshev tarafından yazılan “Kimlik ve Sınır: Orta Asya’da Sınır Sorunları”² başlıklı makalede ise Orta Asya ülkeleri arasındaki sınır sorunlarının tarihsel altyapısı ve bu ülkeler ile mevcut ikili sınır sorunlarının günümüzdeki durumları ayrı başlıklar hâlinde açıklanmıştır. Çalışmada Fergana Vadisi ve buradaki anklavlar yüzeysel olarak anlatılmıştır. Bu makale sınırların düzenlenmesine vesile olan sürecin genel esaslarının ve dönüm noktalarının anlaşılmasında faydalı olmuştur.

Son olarak Fahri Türk tarafından yayımlanan “Çatışmadan Barışa Fergana Vadisi”³ başlıklı 33 dakikalık akademik video; Fergana Vadisi’nin tanımı, önemi, özellikleri, tarihsel arka planı, sınır sorunları, anklavları ve çatışmaları hakkında bütüncül bir yaklaşımla önemli bilgilere yer vermiştir. Videonun ilk altı dakikasında Fergana Vadisi’nin genel özellikleri anlatılmıştır. Akabinde 6’ncı ve 21’inci dakikalar arasında; geçmişten günümüze Fergana Vadisi’ndeki siyasî durum, bölgesel dinamikler ve meydana gelen çatışmalar hakkında değerli bilgiler aktarılmıştır. 21’inci dakikadan videonun bitimine kadar; Fergana Vadisi’ndeki anklavlar ile buradaki sınır sorunları ve çatışmalar analiz edilerek anklavların geleceği ve bunların neden oldukları sorunların çözümleri konusunda isabetli önerilere yer verilmiştir. Bu videodan çalışmanın genelinde istifade edilmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada yabancı ve Türk müellifler tarafından yazılan kitaplar ve makaleler ikincil kaynaklar olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte çevrim içi ortamda yayımlanan yabancı ve Türk haber kaynakları ile Orta Asya ülkelerinin devlet istatistik kurumlarına ait verilerden ve çeşitli kurumların paylaşımlarından birincil kaynaklar olarak yararlanılmıştır. Bunlara ek olarak makalenin konusuna değinen çeşitli yüksek lisans tezlerinden ve Fahri Türk tarafından akademik formatta hazırlanan videodan istifade edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen kaynaklardan elde edilen veriler belge tarama yöntemi marifetiyle çözümlenmiştir. Bu yöntem vasıtasıyla çalışmanın bağımsız değişkenlerini oluşturan Fergana Vadisi’ndeki sınır düzenlemeleri ve yerel arazi değişimleri analiz edilmiştir. Böylece söz konusu faaliyetlerin Fergana Vadisi’ndeki sınır ve anklav sorunlarını ne derece etkilediği niteliksel olarak ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte anlatımların desteklenmesi amacıyla mümkün mertebe görsel ve nicel verilere de yer verilmiştir.

Kavramlar

Bu çalışmada Fergana Vadisi kavramı yaygın kullanımın aksine daha geniş ölçekte değerlendirilmektedir. Başka bir deyişle söz konusu kavram coğrafi açıdan değil, jeopolitik açıdan ele alınmaktadır. Zira coğrafi açıdan bakıldığında Fergana Vadisi takriben 22.000 kilometrekareye tekabül etmekte ve bölgedeki anklavların çoğunu dışarıda bırakmaktadır. Bunun nedeni vadi sınırlarının yalnızca kendisini çevreleyen dağların başlangıç noktaları temel alınarak belirlenmiş olmasıdır. Ancak Fergana Vadisi’nde yer alan anklavlar genellikle dağ içlerinden geçen nehirler üzerinde

² Joldoshev, Altynbek, Kimlik ve Sınır: Orta Asya’da Sınır Sorunları, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 2019, ss. 303-326.

³ Türk, Fahri, Çatışmadan Barışa Fergana Vadisi, <https://www.youtube.com/watch?v=Re-AdE4Ogzg>, (31.12.2023).

bulunmaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmada tüm anklavları kapsamaması amacıyla, söz konusu dağların zirvelerinden geçen hat Fergana Vadisi'nin sınırları olarak kabul edilmektedir.

Anklav kavramı ilk olarak 1526 tarihli Madrid Antlaşması'nda geçen ve Latince "inclavatus (kilitlemek)" ile "clavis (anahtar)" sözcüklerinden türetilmiş olan bir terimdir. Jeopolitik açıdan anklav kavramı; bir devletin ülkesinin sınırları içerisinde yer alan ve yabancı bir devlete ait olan toprak parçasıdır. Buna karşın eksklav kavramı ise; ait olduğu devletin ülkesiyle coğrafi açıdan herhangi bir bağlantısı olmayan yani yabancı bir devlet içerisinde kalmış toprak parçasıdır.⁴ Örneğin, Soh; Kırgızistan açısından anklav, Özbekistan açısından eksklavdır.

Fergana Vadisi ve Anklavları

Bu bölümde çalışmanın asıl konusuna altyapı oluşturmak amacıyla Fergana Vadisi ve bu vadideki anklavlar incelenmektedir. Bu minvalde ilkin Fergana Vadisi'nin tarihi, tanımı, özellikleri ve önemi üzerinde durulmaktadır. Akabinde vadinin anklavları bütünlük içerisinde değerlendirilmekte, daha sonra ise ayrı alt başlıklar hâlinde her anklavın kendisine has durumları çözümlenmektedir.

Fergana Vadisi

Fergana Vadisi'ndeki yerleşim alanları ve pazarlar büyük ölçüde İpek Yolu tarafından şekillendirilmiştir.⁵ Vadinin tarihine bakıldığında bölgede sırasıyla; Saka, Ak Hun, Göktürk, Çin, Emevî, Abbasî, Karluk, Samanî, Karahanlı, Karahıtay, Moğol, Timur, Buhara, Hokand ve Rus egemenlikleri görülmektedir.⁶ SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rus egemenliği sona ermiş ve Fergana Vadisi günümüzdeki sahiplerini (Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) bulmuştur. Ancak SSCB döneminde bölgedeki anklavların meydana gelmesi ve sınırların net bir şekilde çizilmemiş olması; söz konusu ülkeler arasındaki iş birliğini engelleyici bir unsur olmuş, etnik temelli çatışmaların yaşanmasına ve burasının köktenci örgütlerin yatağı hâline gelmesine yol açmıştır.⁷ Bu istikrarsız ortam, bölge ülkeleri ve halkları arasındaki ilişkileri de olumsuz yönde etkilemektedir.

Fergana Vadisi; kuzeyde Tanrı Dağları'nın bir uzantısı olan Çatkal-Kurama Sıradağları, doğuda Fergana Dağları ve güneyde Alay-Türkistan Sıradağları tarafından çevrelenmiş bir bölgedir.⁸ Vadinin batısında ise bölgeyi coğrafi olarak Orta Asya'ya bağlayan Hoçent Geçidi bulunmaktadır.⁹ Seyhun Nehri havzasında bulunan bu verimli vadi; yaklaşık 330 kilometre uzunluğa ve 170 kilometre genişliğe sahip olan 69.509

⁴ Demir, Tarık, "Anklav-Ekslav Ülke Toprakları Güvenlik İlişkisi", Sakman, Tolga (ed.), Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları, TASAM Yayınları, İstanbul 2017, s. 105.

⁵ Demirci, Levent, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana, Savunma Bilimleri Dergisi, Cilt 11, Sayı 2, 2012, s. 34.

⁶ Akyürek, Yunus, Fergana Bölgesinin İslâm Tarihindeki Yeri ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2008, s. 36:43-46:52:120; Canpolat, Zafer, Avrasya'da Yeni Bir Bölgesel Güvenlik Sorunu Olarak Fergana Vadisi (Etnik Çalışmalar ve Terörizm Ekseninde), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2012, s. 119.

⁷ Baizakova, Zhulduz, Border Issues in Central Asia: Current Conflicts, Controversies and Compromises, UNISCI Journal, No 45, 2017, s. 231; Yegenov, Shatlyk, Orta Asya'nın Silahlanması ve Bölge Güvenliğine Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2018, s. 39-40.

⁸ Akyürek, a.g.e., s. 16.

⁹ Karadağ, Hüseyin, Türkistan'da Bir Sancı Odağı: Fergana Vadisi, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 10, 2022, s. 9.

kilometrekarelik (bk. Tablo 1) bir alana tekabül etmektedir.¹⁰ Bu alan Özbekistan'ın doğu vilayetlerini (Namangan, Fergana ve Andican), Kırgızistan'ın güneybatı bölgelerini (Batken vilayeti ile Oş ve Celalabad vilayetlerinin batı ilçeleri) ve Tacikistan'ın kuzey topraklarını (Soğd vilayetinin doğu ilçeleri) içine almaktadır. Diğer yandan söz konusu bölgenin nüfusu 15.060.542 (bk. Tablo 2) olarak ortaya çıkmaktadır. Bu rakam Orta Asya ülkelerinin (Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan) toplam nüfuslarının (79.999.420)¹¹ %18,83'üne denk gelmektedir. Buna karşın Fergana Vadisi'nin yüzölçümünün, Orta Asya ülkelerinin toplam yüzölçümlerine (4.003.275 kilometrekare)¹² oranı yalnızca %1,74'tür. Dolayısıyla kabaca ifade etmek gerekirse; Orta Asya nüfusunun takriben 1/5'i, bölgenin yaklaşık %2'sine denk gelen Fergana Vadisi'nde yoğunlaşmıştır. Diğer bir ifadeyle Orta Asya'da kilometrekare başına düşen kişi sayısı 20 iken, Fergana Vadisi özelinde bu sayı 217'ye yükselmektedir (bk. Tablo 1 ve Tablo 2).

Tablo 1: Fergana Vadisi'ndeki Vilayetler ve Yüzölçümleri

Ülke	Vilayet Adı	Yüzölçümü (km ²)	Vadinin Toplam Bölge Yüzölçümüne Oranı (%)
Kırgızistan	Batken	17.048	24,53
	Celalabad*	15.129	21,76
	Oş*	11.443	16,46
	Toplam	43.620	62,75
Özbekistan	Namangan	7.181	10,33
	Fergana	7.005	10,08
	Andican	4.303	6,19
	Toplam	18.489	26,60
Tacikistan	Soğd**	7.400	10,65
	Toplam	7.400	10,65
Genel Toplam	-----	69.509	100

Kaynak: Natsionalniy Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki, Oşskaya Oblast, s. 12, <https://www.stat.kg/media/files/8ae697b8-c5ba-4688-8c54-cbc467fe8182.pdf>, (31.12.2023); Natsionalniy Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki, Calal-Abadskaya Oblast, s. 13, <https://www.stat.kg/media/files/be8371e3-967a-462c-8549-9aaf32ba3d90.pdf>, (31.12.2023); Natsionalniy Statistiçeskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki, Batkenskaya Oblast, s. 14, <https://www.stat.kg/media/files/e82c81bf-47b1-449d-a29a-26023376c93c.pdf>, (31.12.2023); Kadastr Agentligi, a.g.e.; Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, a.g.e., s. 32:34.

*Celalabad ve Oş vilayetlerinin Fergana Vadisi'nde yer almayan doğu ilçelerinin yüzölçümleri hesaplama dâhil edilmemiştir.

¹⁰ Demirci, a.g.e., s. 34.

¹¹ Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan, Permanent Population-Total, <https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>, (31.12.2023); Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, Population, <https://stat.gov.kz>, (31.12.2023); Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, Şumorai Añolii Lûmñurii To'likiston To 1 Janvari Soli 2022, s. 11, <https://stat.tj/storage//1.01.2022.pdf>, (31.12.2023); Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, Ilat Ýazuwy, <https://www.stat.gov.tm>, (31.12.2023); National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, Çislennost Naseleniya Rayonov, Gorodov, Poselkov Gorodskogo Tipa, <https://www.stat.kg/en/statistics/naselenie>, (31.12.2023).

¹² Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries>, (31.12.2023); Kadastr Agentligi, Uzbekiston Respublikasining Yer Fondi, https://kadastr.uz/medias/article/398/_1628429159.doc, (31.12.2023); Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, a.g.e., s. 14.

** Soğd vilayetinin Fergana Vadisi'nde yer almayan batı ilçelerinin yüzölçümleri hesaplama dâhil edilmemiştir.

Tablo 1 incelendiğinde; Fergana Vadisi'nde en geniş yüz ölçüme sahip olan ülkenin 43.620 kilometrekare ile bölgenin %62,75'ini kapsayan Kırgızistan olduğu görülmektedir. Kırgızistan'ı sırasıyla; Özbekistan [18.489 kilometrekare (%26,60)] ve Tacikistan [7.400 kilometrekare (%10,65)] takip etmektedir. Bununla birlikte Batken 17.048 kilometrekarelik yüzölçümüyle Fergana Vadisi'nde yer alan en geniş vilayet olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 2: Fergana Vadisi'nin Nüfusu

Ülke	Vilayet Adı	Vilayet Nüfusu	Vadi Nüfusuna Oranı (%)
Özbekistan	Fergana	3.976.300	26,40
	Andican	3.322.700	22,06
	Namangan	2.997.500	19,91
	Toplam	10.296.500	68,37
Kırgızistan	Oş*	1.592.304	10,57
	Celalabad*	1.119.340	7,43
	Batken	570.898	3,79
	Toplam	3.282.542	21,79
Tacikistan	Soğd**	1.481.500	9,84
	Toplam	1.481.500	9,84
Genel Toplam	-----	15.060.542	100

Kaynak: Farg'ona Viloyati Statistika Boshqarmasi, Hududlar Bo'yicha Shahar va Qishloq Aholisi Soni, <https://www.farstat.uz/files/292/demografiya/4026/Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>, (31.12.2023); Andijon Viloyati Statistika Boshqarmasi, Hududlar Bo'yicha Shahar va Qishloq Aholisi Soni, <https://andstat.uz/files/292/demografiya/2946/1-Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>, (31.12.2023); Namangan Viloyati Statistika Boshqarmasi, Hududlar Bo'yicha Shahar va Qishloq Aholisi Soni, <https://www.namstat.uz/files/304/Demografiya/2559/Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>, (31.12.2023); National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, a.g.e.; Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, a.g.e., s. 19-22.

*Celalabad ve Oş vilayetlerinin Fergana Vadisi'nde yer almayan doğu ilçelerinin nüfusları hesaplama dâhil edilmemiştir.

** Soğd vilayetinin Fergana Vadisi'nde yer almayan batı ilçelerinin nüfusları hesaplama dâhil edilmemiştir.

Tablo 2'de yer alan verilere göre; Fergana Vadisi'nde yaşayan halkın %68,37'si (10.296.500 kişi) Özbekistan sınırları içinde bulunmaktadır. Bölgenin en kalabalık ülkesi Özbekistan'ın ardından sırasıyla Kırgızistan (3.282.542) ve Tacikistan (1.481.500) gelmektedir. Öte yandan Fergana Vadisi'nin en kalabalık vilayeti, 3.976.300 kişiyle bu coğrafyadaki nüfusun %26,40'ına ev sahipliği yapan Fergana'dır.

Diğer yandan Fergana Vadisi'nde yer alan şehirlere bakıldığında; en fazla nüfusa sahip olan şehrin Namangan (678.200) olduğu görülmektedir. Bu yerleşim yerini ise sırasıyla; Andican (468.100), Oş (361.273), Fergana (314.000), Hokand (303.600), Margilan (246.700), Hoçent (198.700) ve Celalabad (129.378) şehirleri izlemektedir.¹³ Namangan, Andican, Fergana, Hokand ve Margilan şehirleri Özbekistan'da bulunurken; Oş ve Celalabad şehirleri Kırgızistan'da, Hoçent ise Tacikistan'da yer almaktadır. 2023

¹³ Farg'ona Viloyati Statistika Boshqarmasi, a.g.e.; Andijon Viloyati Statistika Boshqarmasi, a.g.e.; Namangan Viloyati Statistika Boshqarmasi, a.g.e.; National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, a.g.e.; Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, a.g.e., s. 19-20.

yılına ait verilere göre bölgedeki diğer şehirlerin nüfusları 100.000'in altında seyretmektedir.

Tarihi İpek Yolu güzergâhında bulunan Fergana Vadisi; Orta Asya, Çin, Hint ve İran topraklarının kesiştiği havzada bulunan stratejik bir bölgedir.¹⁴ Vadi, Soğuk Savaş döneminde kurulan maden ocaklarıyla SSCB'nin uranyum ihtiyacını karşılayan önemli bölgelerden biri olmuştur.¹⁵ Bununla birlikte bölgede bulunan petrol, doğal gaz, kömür, demir, bakır, gümüş, boksit, bizmut ve antimon gibi değerli kaynaklar sayesinde otomotiv, kimya ve petrokimya sanayileri gelişmiştir.¹⁶ Bölgedeki tarım ise Narın, Karasu ve bunların kesiştiği noktada yeni bir kimliğe bürünen Seyhun Nehri vasıtasıyla Orta Asya'nın diğer bölgelerine nazaran oldukça iyi bir seviyededir.¹⁷ Şöyle ki söz konusu nehirlerin suladıkları verimli topraklarda başta pamuk olmak üzere buğday, pirinç, meyve ve sebze üretimi ile birlikte ipekçilik, sebzeçilik ve çiçekçilik yapılmaktadır.¹⁸

Fergana Vadisi Anklavları

Fergana Vadisi'nde; Soh, Voruh, Şahimerdan, Sarvak, Çonkara, Barak, Kayrağaç ve Yeni-Ayıl olmak üzere toplam sekiz anklav bulunmaktadır. Bu anklavların; dördü Özbekistan'a (Soh, Şahimerdan, Çonkara ve Yeni-Ayıl), üçü Tacikistan'a (Voruh, Sarvak ve Kayrağaç) ve biri Kırgızistan'a (Barak) aittir. Öte yandan anklavların altısı Kırgızistan'da (Soh, Voruh, Şahimerdan, Çonkara, Kayrağaç ve Yeni-Ayıl), ikisi Özbekistan'da (Sarvak ve Barak) bulunurken, Tacikistan'da ise hiçbir anklav yer almamaktadır (bk. Harita 1).¹⁹

¹⁴ Karadağ, a.g.e., s. 9.

¹⁵ Canpolat, a.g.e., s. 13.

¹⁶ Staşuk, Y. V., Osobennosti Proyavleniya Pogranichnih Protivoreçiy Mejdu Tsentralnoaziatskimi Stranami Sng, 2011, s. 35.

¹⁷ Damiani, Isabella, Kyrgyzstan-Tajikistan-Uzbekistan: Ferghana Valley, Brunet-Jailly, Emmanuel (ed.), Border Disputes: A Global Encyclopedia, ABC-CLIO, Los Angeles 2015, s. 323.

¹⁸ Hanspal, Amandeep, Fergana Valley: Central Asia's Cauldron, Statecraft, 26.12.2018, <https://www.statecraft.co.in/article/fergana-valley-central-asia-s-cauldron>, (31.12.2023); Стащук, a.g.e., s. 35.

¹⁹ Türk, a.g.e.,22:08-24:10.

Harita 1: Fergana Vadisi Anklavları

Kaynak: “Daniyarova, Aimoor, Uluslararası Hukuk Açısından Kırgızistan-Özbekistan Sınır Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2018, s. 52.” kaynağında yer alan haritanın yazarlar tarafından Türkçeleştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş hâlidir.

Anklavların ortak sorunları; içinde buldukları ülkeler ile ait oldukları ülkeler arasındaki su ve mera paylaşımları, ulaşım ve sıkı sınır kontrolleri olarak sıralanabilir. Anklavlardaki su ve mera paylaşımları sorunları tarım ve hayvancılığı olumsuz yönde etkilerken; ulaşım ve sıkı sınır kontrolleri ise toplumsal faaliyetlere ve ticarete engel olmaktadır. Soh, Voruh, Şahimerdan ve Barak anklavları diğerlerine nazaran bu sorunlardan daha fazla etkilenmektedirler.²⁰

Tablo 3: Fergana Vadisi'nde Yer Alan Anklavlar

Adı	Bulunduğu Ülke	Egemen Devlet	Ortaya Çıkış Yılı	Etnik Çoğunluk	Nüfus	Yüzölçümü (km ²)
Soh	Kırgızistan	Özbekistan	1955	Tacik	77.700	236
Şahimerdan	Kırgızistan	Özbekistan	1927	Özbek	6.100	90
Çonkara	Kırgızistan	Özbekistan	1955	Özbek	1.400	2,61
Yeni-Ayıl	Kırgızistan	Özbekistan	1991	Özbek	150	0,24
Voruh	Kırgızistan	Tacikistan	1950	Tacik	35.000	130
Kayragaç	Kırgızistan	Tacikistan	1959	Tacik	-----	0,88
Sarvak	Özbekistan	Tacikistan	1935	Özbek	530	8,40
Barak	Özbekistan	Kırgızistan	1955	Kırgız	940	2,30
Toplam	-----	-----	-----	-----	121.820	470,61

Kaynak: Toshpulatov, Abduqodir ve Kakhkhorova, Umidas, Uzbek-Kyrgyz Relations: Overcoming the Problem of the Barak Enclave, JournalNX, Vol. 6, Issue 6, 2020, s. 34-35; National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, a.g.e.

²⁰ Karadağ, a.g.e., s. 13.

Tablo 3'teki veriler çözümlendiğinde; Fergana Vadisi'ndeki anklavların SSCB döneminde ortaya çıktıkları ve 3/4'ünün Kırgızistan'da yer aldığı anlaşılmaktadır. Vadide en fazla nüfusa sahip olan anklav 77.700 kişi ile Soh olarak öne çıkmaktadır. Onu sırasıyla Voruh, Şahimerdan, Çonkara, Barak, Sarvak, Yeni-Ayıl ve yerleşik bir nüfusu olmayan Kayragaç izlemektedir. Soh aynı zamanda yüzölçüm bakımından vadinin en geniş anklavı konumundadır ki bunu sırasıyla; Voruh, Şahimerdan, Sarvak, Çonkara, Barak, Kayragaç ve Yeni-Ayıl takip etmektedir. Bununla birlikte söz konusu anklavlardaki toplam nüfusun %70,06'sı Özbekistan'a (85.350), %29,17'si Tacikistan'a (35.530) ve %0,77'si (940) Kırgızistan'a (940) ait topraklarda yaşamaktadır. Diğer yandan anklavların toplam yüzölçümlerinin %69,92'si Özbekistan'a (328,85 kilometrekare), %26,59'u Tacikistan'a (139,28 kilometrekare) ve %0,49'u Kırgızistan'a (2,30 kilometrekare) aittir.

Buraya kadar Fergana Vadisindeki anklavlar hakkında genel bilgi verilmiştir. Buradan itibaren ise aşağıda anklavlara dair ayrıntılı bir çözümleme yapılmaktadır.

Soh

Soh; Kırgızistan topraklarıyla çevrelenmiş, ancak Özbekistan'a ait bir anklavdır. Yüzölçümü 236 kilometrekare olan bu anklavda çoğunluğu Tacik olan 77.700 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Bu bağlamda Soh, Fergana Vadisi'nin en geniş ve yoğun nüfusa sahip anklavıdır. Soh ve Özbekistan arasındaki mesafe 4,75 kilometredir. Soh anklavı Kırgızistan'ın Batken vilayetinin iki yakasını birbirine bağlayan yola ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte Soh'un kuzeyinde buna alternatif diğer bir yol daha bulunmaktadır. Anklav Özbeklere ait olmasına rağmen, halkının Tacikler ile meskûn olması hukukî açıdan karmaşık bir durum meydana getirmektedir. Nitekim Özbekistan'ın resmî dili olmamasına rağmen burada yaşayan halk Tacikçe eğitim görmekte ve gazeteler Tacikçe basılmaktadır.²¹ Dolayısıyla Kırgızistan'ın bölgedeki iki komşusuyla olan ilişkilerinin seyri Soh halkını yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca Soh anklavının bu niteliği, SSCB dönemindeki sınır düzenlemelerinde kararlaştırılan ilkelere aykırı bir durum teşkil etmektedir. Bu konu aşağıdaki bölümde daha ayrıntı olarak işlenmektedir.

Şahimerdan

Kırgızistan topraklarıyla çevrelenmiş Şahimerdan, Özbekistan'a ait bir anklav olarak bilinmektedir. Yüzölçümü 90 kilometrekare olan anklavda çoğunluğu Özbek olan 6.100 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Şahimerdan ve Özbekistan arasındaki mesafe 14,59 kilometredir. Özbek şairi Hamza Hekimzade Niyazi'nin memleketi olan anklavın diğer bir adı da bu yüzden Hamzaabad'dır. Şahimerdan adı ise Hazreti Ali'nin lakaplarından biridir ve anklava isim olarak verilmiştir. Zira yöre halkı Hazreti Ali'nin mezarının bu bölgede olduğuna inanmaktadır. Bu durum Şahimerdan'ı dinen kutsal bir mekân hâline getirmektedir.²² Diğer yandan Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde anklava olan ulaşım aksayabilmektedir. Ancak günümüzde iki ülke arasındaki sınır sorunları anklavlar haricinde çözülmüş olduğundan, son yıllarda böyle bir durum yaşanmamıştır.

²¹ Gabdulhakov, Rashid, Geographical Enclaves of the Fergana Valley: Do Good Fences Make Good Neighbors?, Central Asia Security Policy Briefs, No 14, s. 3.

²² Türk, a.g.e., 25:43-26:18.

Çonkara

Kırgızistan topraklarıyla çevrelenmiş olan Çonkara, Özbekistan'a ait bir anklavdır. Yüzölçümü 2,61 kilometrekare olan anklavda çoğunluğu Özbek olan 1.400 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Çonkara ve Özbekistan arasındaki mesafe 2,56 kilometredir. Çonkara yazında Kuzey Soh veya Kalaça isimleri ile de anılmaktadır. Tamamen Soh Nehri kıyısında yer alan Çonkara, bu yüzden verimli topraklara sahiptir. Aynı zamanda anklav, Soh'u Özbekistan'a bağlayan yol üzerinde bulunmaktadır. Buna karşın düşük nüfusu, Özbekistan'a yakınlığı ve küçük ölçeği sayesinde Kırgızistan açısından ciddi bir sorun teşkil etmemektedir.²³

Yeni-Ayıl

Kırgızistan topraklarıyla çevrelenmiş bir vaziyette bulunan Yeni Ayıl, Özbekistan'a ait bir anklav olma özelliğine sahiptir. Yüzölçümü 0,24 kilometrekare olan anklavda çoğunluğu Özbek olan 150 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Yeni-Ayıl ve Özbekistan arasındaki mesafe sadece 415 metredir. Böylece Fergana Vadisi'nde ait olduğu devlete en yakın anklav olma sıfatına sahiptir. Anklav, fiilen Özbekler tarafından kullanılsa da esasında hangi ülkeye ait olduğuna dair hukukî bir belge bulunmamaktadır.²⁴ Bununla beraber Yeni-Ayıl anklavının bağımsızlık ile birlikte ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.²⁵ Yeni-Ayıl, aynı isimli Kırgız köyüyle bütünleşmiş bir yapıya sahiptir. Bölge halkının sorunsuz bir şekilde yaşadığı bu anklav Kırgızistan açısından bir çatışma potansiyeli taşımamaktadır.

Voruh

Kırgızistan topraklarıyla çevrelenmiş olan Voruh, Tacikistan'a ait bir anklavdır. Yüzölçümü 130 kilometrekare olan anklavda çoğunluğu Tacik olan 35.000 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Voruh ve Tacikistan arasındaki mesafe sadece 6,51 kilometredir. Voruh'u Tacikistan'a bağlayan yolun Kırgızistan topraklarından geçmesi, iki ülke arasındaki sınır çatışmalarında bu yolun kesilmesine ve anklavda yaşayan insanların mahsur kalmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte Voruh'un batısında yer alan Kırgızistan'ın Aksay ve Tamdik köyleri arasındaki ulaşım bu anklav üzerinden sağlanmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir gerginlik hâlinde söz konusu köyler arasındaki bağlantı da kesilmektedir. Kırgızistan bu sorunu söz konusu köyleri Voruh'u es geçmek suretiyle yapacağı bir yol inşaatı vasıtasıyla çözmeye çalışmaktadır. Ancak bu durum geleneksel yolun kapatılabileceği endişesiyle Voruh'ta yaşayanları tedirgin ettiği için bu yüzden birçok çatışma cereyan etmiştir.²⁶

Kayragaç

Kırgızistan topraklarıyla çevrelenmiş olan Kayragaç, Tacikistan'a ait bir anklav olma özelliğine sahiptir. Yüzölçümü 0,88 kilometrekare olan anklavda yerleşik bir nüfus bulunmadığından mütevelliit burası arazi olarak kullanılmaktadır (bk. Tablo 3). Kayragaç ve Tacikistan arasındaki mesafe 1,98 kilometredir. Kayragaç'ta herhangi bir nüfus yaşamadığından bu anklav iki ülke arasındaki gerginliklerden etkilenmemektedir.

²³ Karadağ, a.g.e., s. 13.

²⁴ Gabdulhakov, Rashid, The Highly Securitized Insecurities of State Borders in the Fergana Valley, The Central Asia Fellowship Papers, No 9, 2015, s. 4.

²⁵ Toshpulatov, Abduqodir ve Kakhkhorova, Umidas, a.g.e., s. 35.

²⁶ Mira, Emrah Roni, Kırgızistan ve Tacikistan Sınır Sorunları, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), UEP Rapor No 3, 2022, s. 7.

Aslında bu durum gelecekte anklavın ortadan kaldırılmasını kolaylaştırıcı bir unsurdur. Zira sadece arazi özelliklerinden yararlanan bu anklav, Barak örneğinde olduğu gibi benzer verimlilikte bir bölgeyle takas edilebilir. Ancak Tacikistan günümüzde henüz herhangi bir arazi takasına sıcak bakmamaktadır.²⁷

Sarvak

Özbekistan topraklarıyla çevrelenmiş olan Sarvak, Tacikistan'a ait bir anklavdır. Yüzölçümü 8,40 kilometrekare olan anklavda çoğunluğunu Özbeklerin teşkil ettiği 530 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Sarvak ve Tacikistan arasındaki mesafe sadece 692 metredir. Özbekistan ve Tacikistan arasında geçmişteki gerilimlere rağmen Sarvak'ta herhangi bir çatışma yaşanmamıştır. Zira yöre halkının çoğunluğunun Özbek olması, Özbekistan'ın bu anklava ılımlı yaklaşmasını sağlamaktadır. Nitekim Sarvak sakinleri Tacikistan'a seyahatlerinde vize ayrıcalıklarından yararlanmaktadırlar.²⁸ Sarvak örneği; bir anklavın, bulunduğu ülkeyle ortak bağlara sahip olmasının toplumsal sorunları önlediğini göstermesi açısından önemlidir.

Barak

Özbekistan topraklarıyla çevrelenmiş olan Barak, Kırgızistan'a ait bir anklavdır. Yüzölçümü 2,30 kilometrekare olan anklavda çoğunluğu Kırgız olan 940 kişi yaşamaktadır (bk. Tablo 3). Barak köyü ve Kırgızistan arasındaki mesafe 944 metredir. Bu yakınlığa rağmen Barak köyü adeta Özbek köyleriyle kuşatılmış bir vaziyettedir. Dolayısıyla bu yüzden anklavdaki toplumsal hayat son derece elverişsiz hâle gelmiş, bölge sakinleri peyderpey Kırgızistan'a göçmüşlerdir. Şöyle ki bölgeye insanî yardım götürülen kamyon sürücülerinin rehin alındığı bir olay dahi yaşanmıştır.²⁹ İkilili ilişkilerin bozulduğu dönemlerde Barak köyü ve Kırgızistan arasındaki ulaşım kesilmişse de 2018'de yapılan anlaşmayla Barak'ın aynı büyüklükte benzer verimliliğe sahip bir arazi ile takas edilmesi üzerinde anlaşarak Barak anklavı ortadan kaldırılmıştır.³⁰ Bu durum bölgedeki diğer anklav sorunlarının çözümü bakımından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Fergana Vadisi'nde Geçmişte ve Günümüzde Sınır Sorunları

Bu bölümde çalışmanın temelini teşkil eden Fergana Vadisi'ndeki sınır sorunlarının kaynağı olan anklavların ortaya çıkış süreçleri ayrıntılı olarak çözümlenmektedir. Bu bağlamda öncelikle Fergana Vadisi'nin Rus İmparatorluğu dönemindeki durumu anlatılmaktadır. Daha sonra SSCB dönemindeki sınır düzenlemeleri ele alınmakta, ardından sınır sorunlarını derinleştiren kolhozlaşma dönemindeki gelişmeler değerlendirilmektedir. Son olarak SSCB'nin dağılmasından günümüze, bölge devletleri arasında hissedilir hâle gelen sınır ve anklav sorunlarına ilişkin olaylar ve bunların çözümüne dair gerçekleştirilen faaliyetler kaleme alınmaktadır.

²⁷ Maratova, Aziza, Kırgız-Tajik Çek Arası: Talkuuga Tüşkön Tajikstandık Diplomattın Joobu, BBC News, 01.04.2021, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-56602144>, (31.12.2023).

²⁸ Gabdulhakov, The Highly Securitized Insecurities of State Borders in the Fergana Valley, s. 4.

²⁹ Gabdulhakov, Rashid, Geographical Enclaves of the Fergana Valley: Do Good Fences Make Good Neighbors?, s. 4.

³⁰ Kırgızıya i Uzbekistan Dogovorilis Obmenyatsya Prigraniçnımı Zemelnımı Uçastkami, İnterfaks-Azerbaycan, 14.08.2018, <https://interfax.az/view/741241>, (31.12.2023).

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Öncesi Dönem

Fergana Vadisi denilen bölge Rusların işgalinden önce; Hokand Hanlığı'nın merkezi olarak yekpare bir bütün oluşturduğu için bölge halkı arasında belirgin bir etnik ayırım olmamıştır.³¹ Kendini mensup olduğu soy üzerinden tanımlayan bölge halkı 1876'da Ruslar tarafından Hokand Hanlığı'na son verilmesinin akabinde, siyasal açıdan Türkistan Genel Valiliği'ne bağlı "Fergana Oblastı" bünyesinde yönetilmiştir.³²

Rus egemenliğinden sonra bölgenin sosyal yapısını basitleştirmek amacıyla birçok azınlık grubu (Sartlar, Kıpçaklar, Tatarlar, Kazaklar, Karakalpaklar, Uygurlar, Yahudiler, Çingeneler vb.) yok sayılmış dolayısıyla nüfus sayımlarında Özbekler, Kırgızlar ve Tacikler arasında gösterilmiştir. Yani azınlıklardan Türk dillerini konuşan ve yerleşik olanlar Özbek, göçebe olanlar ise Kırgız olarak sınıflandırılmışlardır. Yerleşik veya göçebe olup olmamalarına bakılmaksızın Farsça konuşanların tamamı ise Tacik olarak yaftalanmıştır. Böylece Fergana Vadisi'nde zamanla söz konusu bu üç etnik grup (Özbekler, Kırgızlar ve Tacikler) hızla çoğalarak diğer azınlıkları bünyelerine katmışlardır.³³

Rus İmparatorluğu'nun tarihe karışması ve Bolşevik Devrimi sonrasında başlayan iç savaşta merkezî otoritenin zayıflığı nedeniyle ulusal ayaklanmalardan nasibini alan yerlerden birisi de Fergana bölgesi olarak öne çıkmıştır. Fergana Vadisi'nde bu ulusal ayaklanmaların başını Korbaşılar çekmiştir ki bu hareket Ruslar tarafından Basmacılar olarak adlandırılmıştır.³⁴ Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmelerinden sonra yeni bir döneme girilmiştir. Böylece "Türkistan Genel Valiliği" yerine; Lenin ve Stalin'in talimatıyla, 30 Nisan 1918'de Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) içerisinde yer alan özerk bir "Türkistan Sovyet Federatif Cumhuriyeti (Türkistan SFC)" kurulmuştur.³⁵ Ancak Korbaşılar Hareketi'nin beklenmedik başarısı Sovyet yöneticilerinin bu kararı gözden geçirmelerine neden olmuştur. Nitekim Rus Komünist Partisi Merkez Komitesi (RKPMK) üyelerinden Janis Rudzutaks, bölgede giderek güçlenen milliyetçiliğin sosyalizmin varlığını tehdit etmesini önlemek amacıyla Türkistan Cumhuriyeti kurulması fikrini reddetmiştir.³⁶ Bu minvalde olası bir Türkistan birliğine engel olmak amacıyla bölgede etnik temele dayanan yeni özerk devletlerin kurulması ve sınırların buna göre düzenlenmesi fikri öne çıkmıştır. Bu fikir 1920 yılında Korbaşılar Hareketi ile mücadele etmekle görevlendirilen Türkistan Komisyonu üyesi Mihail Frunze'nin askerî harekâtları sonucunda Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı'nın yıkılmasıyla kuvveden fiile çıkmıştır.

³¹ Joldoshev, a.g.e., s. 309.

³² Daniyarova, a.g.e., s. 18 ve Demirci, a.g.e., s. 41.

³³ Damiani, a.g.e., s. 324.

³⁴ Karadağ, a.g.e., s. 11.

³⁵ Ešov, Bohodir, Turkiston Avtonom Sovyet Respublikasi (Turkiston Respublikasi), Shosh.uz, Taşkent, 2012, <https://shosh.uz/turkiston-avtonom-sovet-respublikasi-turkiston-respublikasi>, (31.12.2023); Polojeniye o Turkestanskoy Sovyetskoy Sotsialistiçeskoy Respublike, Utverjdennoye v Krayevim Svezdom Sovyetov Turkestanskogo Kraya. 30 Aprelya 1918 g, Elektronnaya Biblioteka İstoriçeskikh Dokumentov, <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/343061?query=%22%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BD+%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%22~15#mode/inspect/p>, (31.12.2023).

³⁶ Gleas Gleason, Gregory, Orta Asya'da 1924 Sınır Düzenlemeleri: Modern Sınır İlişkilerinin Tarihi Boyutları, Güzel, Hasan Celal (ed.), Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 18, Ankara 2002, s. 1486.

Yıkılan devletlerin yerlerine sırasıyla Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti (Buhara SHC) ve Harizm Sovyet Halk Cumhuriyeti (Harizm SHC) kurulmuştur.³⁷

Frunze, Özbek, Kazak, Türkmen ve Tacik halklarını Türkistan'ın en önemli ulusları olarak addettiğinden, Orta Asya'nın yeni sınırlarının bu halklar üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur.³⁸ Buna benzer görüşler doğrultusunda 26 Ağustos 1920'de RSFSC'ye bağlı olarak Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak ÖSSC) kurulmuş, ertesi gün Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi tarafından alınan "Türkistan İdaresini Yeniden Düzenleme" kararıyla birlikte Türkistan'ın etnik temelde yeni devletlere ayrılma süreci başlatılmıştır.³⁹

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dönemi

SSCB'den önceki dönemlerde Orta Asya'nın gümümüzdeki manada sınırları olmamıştır. Farklı boylardan gelen ve yalnızca "Türk" üst kimliği altında uluslaşabilecek toplumların, yapay sınırlarla kurulan farklı devletlere ayrılmalari bölgenin doğal yapısını bozmuştur. Bolşevikler; normalde sırasıyla halk, ulus ve devlet şeklinde tezahür eden ulusal bütünleşme sürecinin Orta Asya'da meydana gelmediğini görmüşlerdir. Dolayısıyla söz konusu süreç tersten işletilerek; ulusların devletleri oluşturması yerine, devletlerin ulusları oluşturması uygulamaya koyulmuştur. Bu yönüyle Orta Asya'da devletlerin ve ulusların yaratılmaları, Afrika'daki örnekler ile benzerlik göstermektedir.⁴⁰ Aşağıda Fergana Vadisi'nin üç devlet arasında bölünmesine yol açan sınırların belirlenmesi ayrıntılı olarak masaya yatırılmaktadır.

Sınır Düzenleme Süreci

30 Aralık 1922 tarihinde SSCB'yi kuran antlaşmada Orta Asya'daki mevcut siyasî yapı korunarak; Türkistan SFC ve Kazak ÖSSC, RSFSC'ye bağlı özerk cumhuriyetler olarak kabul edilmişlerdir. Buna karşın bölgenin diğer cumhuriyetleri (Buhara SHC ve Harizm SHC), sosyalist olmadıkları gerekçesiyle kâğıt üzerinde SSCB dışında bırakılmışlardır.⁴¹ 1924 yılına gelindiğinde Türkistan'ın parçalanma süreci olgunlaştığı için; Buhara SHC (25 Şubat), Harizm SHC (3 Mart) ve Türkistan SFC (10 Mart) yönetimleri bölgenin ulusal sınırlara ayrılmasını desteklemişlerdir. Bunun üzerine RKPMK tarafından 12 Haziran 1924 tarihinde "Orta Asya Cumhuriyetlerinin Yeniden Ulusal Bölgelere Ayrılması" kararı alınmış; ertesi gün bu kararı fiiliyata geçirmek üzere Taşkent merkezli "Orta Asya Komisyonu" tesis edilmiştir.⁴² Diğer yandan Türkistan SFC, Buhara SHC ve Harizm SHC Eylül 1924'te benzer kararlar çıkarmışlardır.⁴³ Bu kararlar çerçevesinde 14 Ekim 1924'te Buhara SHC'ye bağlı Tacik Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Tacik ÖSSC) ve RSFSC'ye bağlı Kırgız Özerk Oblastı (Kırgız ÖO) kurulmuştur. 27 Ekim 1924 tarihinde ise Türkistan SFC, Buhara SHC ve Harizm SHC tasfiye edilerek yerlerine Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Türkmen SSC)

³⁷ Yalçinkaya, Alaeddin ve Abidzhanov, Khusan, Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 4, 2020, s. 2659; Eisener, Reinhard, Sovyet Orta Asyası'nın Bölgesel Paylaşımı, Güzel, Hasan Celal (ed.), Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 18, Ankara 2002, s. 1501.

³⁸ Eisener, a.g.e., s. 1499.

³⁹ Kara, Füsün, Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması, The Journal of Academic Social Science Studies, Vol. 6, Issue 2, 2013, s. 1755.

⁴⁰ Gleason, a.g.e., s. 1481-1483.

⁴¹ Gleason, a.g.e., s. 1488.

⁴² Daniyarova, a.g.e., s. 26:66.

⁴³ Yalçinkaya ve Abidzhanov, a.g.e., s. 2659.

ve Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Özbek SSC) adı verilen yönetimler tesis edilmiştir. Buhara SHC'nin ortadan kalkmasıyla Tacik ÖSSC, Özbek SSC'ye bağlanmıştır. Yeni tesis edilen cumhuriyetlerin sınırları "Orta Asya Tasfiye Komitesi" tarafından 17 Mart 1925'de belirlenmiştir. Bu sınırlar cumhuriyetlerin Fergana Vadisi'ndeki toprak bütünlüğünü ihlâl eden birçok girintili alan meydana getirmiştir. Söz konusu alanlar, aşağıda dile getirilen gelişmeler sonucunda zamanla birer anklava dönüşmüşlerdir.

Fergana Oblastı'nın lağvedilmesinden sonra çizilen yeni sınırlar, hiçbir cumhuriyeti memnun etmemiş; aksine itirazlara, protestolara ve hak taleplerine yol açmak suretiyle sınır anlaşmazlıklarının temelini meydana getirmişlerdir.⁴⁴ Bu durum; Orta Asya Komisyonu'nun yapısından, sınır belirlemede başvuru alan ilkelere ve yetkililerin bölgenin dinamikleri hakkında yeterli donanıma sahip olmamalarından kaynaklanmıştır. Orta Asya Komisyonu'nun merkezinin Taşkent'te bulunması, Özbek temsilcilerin çoğunlukta olmalarına yol açtığı gibi bu oluşumda hiçbir Kırgız temsilciye yer verilmemesi de sınırların Özbekler tarafından sunulan tekliflere göre şekillenmesine neden olmuştur.⁴⁵ Böylece Kırgız topraklarındaki İsfara ve Soh bölgeleri Özbeklere bırakılmıştır. Ayrıca yetkililerin bölgenin etnik yapısını belirlemek amacıyla yaptıkları sayımların yaz aylarında yapılması; çoğunluğu göçebelere oluşan ve sayım esnasında yaylada bulunan Kırgızların, kayıtlarda yer almamalarına ve birçok köyde azınlık durumuna düşmelerine sebebiyet vermiştir.⁴⁶

Diğer yandan sınırların çizilmesinde temel kıstas olarak kabul edilen dört ilke, günümüze kadar gelen sınır tartışmalarının başlıca sebebinin teşkil etmiştir. Bu ilkelere birincisi, sınırların uluslar temelinde belirlenmesi hususu olmuştur. Bu ilkeyi bölgenin karmaşık etnik yapısında uygulamak pek mümkün olmamıştır. Zira daha önce bahsedildiği gibi Fergana Vadisi'nde yaşayan halk kendini kadim dönemlerden bu yana etnik aidiyete göre değil; benimsediği dinî inanç ve bağlı olduğu boya göre tanımlamıştır. Dolayısıyla halkın nüfus sayımlarında beyan ettiği dile göre sınıflandırılması anlamsız olmuştur. Ayrıca başta Kırgızlar olmak üzere göçebe toplumların varlığı, nüfus sayımlarında gerçeklerle bağdaşmayan sağlıklı verilerin elde edilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla yetkililerin nüfus sayımlarında ortaya çıkan veriler vasıtasıyla ulusal sınırları belirlemeleri hatalı sonuçlar doğurmuştur. İkinci ilke, sınırların, arazinin fiili kullanımı esasına göre belirlenmesi olarak öne çıkmıştır. Esasında arazinin fiiliyattaki kullanımı, yerleşik sulu tarım faaliyetlerini ifade etmiştir. Bu ilkenin temel alınması bölgenin yerleşik halklarından olan ve çiftçilikle işgal eden Özbeklere avantajlar sağlarken; topraklarının bir kısmını geçici olarak kiraya veren göçebe halkların zararına olmuştur. Üçüncü ilke, sınırların çizilmesinde ekonomik gerekliliklerin göz önünde bulundurulmasıdır ki bu yüzden çarpık bir durum ortaya çıkmıştır. Bu ilke pamuk ekimiyle geçinen Özbekleri ve Tacikleri olumlu, genellikle hayvancılık yapan Kırgızları ise olumsuz yönde etkilemiştir. Dördüncü ilke ise; sınırların aşırı kıvrımlı çizilmesinin önlenmesidir. Aslında bahsi geçen ilkeler

⁴⁴ Toktogulov, Beishenbek, The Failure of Settlement on Kyrgyz-Uzbek Border Issues: a Lack of Diplomacy?, Bilge Strateji, Cilt 10, Sayı 19, 2018, s. 90.

⁴⁵ Kara, a.g.e., s. 1761-1762; Çek Aranı Kimder, Kandıyça Anıktaşkan?, Azattık, 05.11.2010, https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_border_between_neighborus_expert_opinion/2210662.html, (31.12.2023).

⁴⁶ Joldoshov, a.g.e., s. 314.

yardımla bölge halkının geleceğinden ziyade Orta Asya bölgesinin kolay yönetilmesi amaçlanmıştır.⁴⁷

1924-1927 Dönemi

1924 ila 1927 yılları arasında, belirlenen sınırlardan memnun olmayan bölge cumhuriyetleri arasında büyük anlaşmazlıklar ortaya çıkmış; taraflar yukarıda ele alınan ilkeler yüzünden birbirlerinin topraklarında hak iddia etmişlerdir. Söz gelimi; Özbekler, yukarıda dile getirilen birinci (sınırların ulusal temelde belirlenmesi), ikinci (arazinin fiiliyattaki kullanımı) ve üçüncü (ekonomik gereklilikler) ilkelere istinaden; Kırgız ÖSSC'nin Kaşgar-Kıştak, Oyim, Kurgantepe⁴⁸ ve Calakaduk bölgelerini talep etmişlerdir. Özbekler bu taleplerini bölgedeki nüfuslarının yoğunluğundan ve bu arazilerin pamuk üretimi için gerekli olan su kaynaklarına (Karasu Nehri ve Andican Barajı) ev sahipliği yapmasından mütevellit ileri sürmüşlerdir. Buna karşın Kırgız ÖSSC ise aynı ilkelere (Kırgız nüfus yoğunluğu ve Kırgızlar tarafından kömür madenlerinin kullanımı) dayanarak Özbek SSC'nin Andican, Soh, İsfara, Leylek ve Sülüklü bölgelerinden toprak talep etmiştir.⁴⁹ Bu bağlamda söz konusu döneme değin Özbek SSC'nin idari kontrolü altında bulunan Şahimerdan'ın mülkiyetinin belirlenmesi gündeme gelmiştir. Özbekler burada soydaşlarının yaşadıklarını dolayısıyla da buranın kendilerine ait bir yer olduğunu ileri sürerken, Kırgızlar ise bölgenin Kırgız ÖSSC sınırları içinde bulunduğundan hareketle burada hak iddia etmişlerdir.⁵⁰

Söz konusu itiraz dilekçeleri, ilkin Eşitlik Komisyonu adı verilen merci tarafından değerlendirilerek bir ara karar alınmış, sonrasında ise bu karar nihai kararın verilmesi amacıyla SSCB Merkez Yürütme Komitesi'ne sevk edilmiştir. Bu birimin 1925 ila 1927 yılları arasında verdiği nihai kararlar neticesinde; Andican, Soh ve İsfara Özbekistan'da kalırken, Kaşgar-Kıştak Kırgız ÖSSC'ye bırakılmıştır.⁵¹ Diğer yandan Oyim, Kurgantepe ve Calakaduk bölgeleri Özbek SSC'ye devredilirken; Leylek ve Sülüklü bölgeleri ise Kırgız ÖSSC'ye verilmiştir.⁵² SSCB Merkez Yürütme Komitesi'nin 4 Mayıs 1927 tarihinde vermiş olduğu karar neticesinde Şahimerdan Özbek SSC toprağı olarak tescil edilmiştir ki bu surette Fergana Vadisi'nin ilk anklavı dünyaya gelmiştir.⁵³ Esasında bu sınır düzenlemeleri halklar arasındaki anlaşmazlıklara son verememiş, bilâkis mevcut sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Bu düzenlemelerden sonra 1927'den itibaren üç yıl süreyle herhangi bir sınır sorununun işleme koyulmaması kararlaştırılmıştır.⁵⁴

1929-1937 Dönemi

Fergana Vadisi'ndeki sınır anlaşmazlıklarında Hoçent bölgesinin paylaşımı önemli bir sorun olmuştur. İlkin Özbek SSC içerisinde yer alan Tacik ÖSSC Taciklerin yalnızca üçte birinin özerk cumhuriyetin sınırları içinde yaşadıklarını dile getirerek geri kalanların ise Özbek SSC'de bulduklarını iddia etmiştir.⁵⁵ Ancak 1926 yılında

⁴⁷ Alamanov, a.g.e., s. 452-453.

⁴⁸ Burada adı geçen bölge Özbekistan'a aittir. Tacikistan'da da aynı isimli bir şehir bulunmaktadır.

⁴⁹ Damiani, a.g.e., s. 325-326; Çek Aranı Kimder, Kandıya Anıktaşkan?.

⁵⁰ Alamanov, a.g.e., s. 455.

⁵¹ Alamanov, a.g.e., s. 454-456.

⁵² Daniyarova, a.g.e., s. 66-67; Çek Aranı Kimder, Kandıya Anıktaşkan?.

⁵³ Kulmatov, Almaz, Murgab Talaşı: Tarihiy Argumentter Jana Paritet Mamile Kerek, BBC News, 08.11.2021, <https://www.bbc.com/kyrgyz/articles/cn00gpm1772o>, (31.12.2023).

⁵⁴ Toktogulov, a.g.e., s. 90.

⁵⁵ Eisener, a.g.e., s. 1505.

yapılan nüfus sayımlarında bu iddianın tersine bir durum ortaya çıkmıştır. Şöyle ki söz konusu yıl itibarıyla SSCB genelinde yaşayan toplam 829.442 Tacikin %70,84'ünün (587.557) Tacik ÖSSC'de, %27,89'unun (231.347) ise Özbek SSC'nin diğer bölgelerinde yaşadıkları anlaşılmıştır.⁵⁶ Diğer yandan 16 Ekim 1929 tarihinde Özbek SSC'nin Hoçent vilayeti, Tacik ÖSSC'ye devredilerek Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Tacik SSC) hayata geçirilmiştir.⁵⁷ Bu şartlar altında bu cumhuriyet Fergana Vadisi'ndeki sınır anlaşmazlıklarının üçüncü tarafı olarak oyuna dâhil olmuştur. Öte yandan 1926 nüfus sayımına göre Hoçent vilayetinde yaşayan insanların %53,32'si (74.447) Özbek, %44,03'ü (61.477) ise Tacik olarak kayıtlara geçmelerine rağmen burası Tacikistan'a devredilmiştir.⁵⁸ Diğer yandan nüfusunun çoğunluğu Taciklerden meydana gelen Soh bölgesi ise tarımsal mülahazalarla Özbeklere bırakılmıştır.⁵⁹ Bu durum arazilerin aidiyetini belirlemede başvurulan ilkelerin yeri geldiğinde göz ardı edilebildiğini gözler önüne sermektedir.

1929 ila 1937 yılları arasında uygulamaya koyulan kolektifleştirme politikaları bölgedeki diğer anklavların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kolhozlaşma ulusal temelde oluşturulan köylerdeki özel çiftliklerin birleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bu vesileyle kendi ekonomik sınırlarına sahip olan kolektif çiftlikler, sonraki yıllarda ulusal olarak bağlı buldukları cumhuriyetlerin idaresine tahsis edilmişlerdir. Kolektif çiftliklerin ekonomik sınırlarının zamanla idari sınırlara dönüşmesiyle yeni anklavlar meydana gelmiştir.⁶⁰ Nitekim 29 Haziran 1935 tarihinde Özbek SSC'nin Sarvak bölgesi, on yıl süreyle Tacik SSC'ye devredilmiştir. Sonraki dönemlerde kira sözleşmesi defalarca uzatılmış ve 1 Ocak 1990 tarihinde sona ermiş olmasına rağmen Tacikler söz konusu bölgeyi kendi egemenliklerinde gördüklerinden dolayı burayı Özbeklere iade etmemişlerdir.⁶¹ 1936 yılına gelindiğinde ise Kazak ÖSSC ve Kırgız ÖSSC, RSFSC bünyesinden koparılarak bağımsız hâle getirilmişlerdir. Böylece Orta Asya bölgesinde Sovyet Cumhuriyeti statüsünde beş ülke ortaya çıkmıştır.⁶²

1950-1959 Dönemi

Yukarıda değinilen kolhozlaşma süreci 1950 ila 1959 yılları arasında cumhuriyetlerin sınırlarının belirlenmesini ileri düzeyde etkilemiştir. Şöyle ki daha önce vurgulanan girintili alanlardaki çiftliklerin ve arazilerin kolhozlaşma sürecinde kiralınmaları veya el değiştirmeleri ile bu alanlar birer anklav hâline gelmişlerdir. Nitekim İsfara Nehri civarındaki Kırgızlara ait kolektif çiftliklerin 1950'de idari olarak Kırgızistan'a bağlanmasıyla, Voruh bölgesinin kuzeyindeki araziler Kırgız SSC'ye dâhil edilmişlerdir. Böylece kuzeydeki İsfara ilçesiyle bağlantısı kesilen Voruh, Fergana Vadisi'nin üçüncü anklavı olarak doğmuştur.⁶³

1954 yılına gelindiğinde Kırgız SSC; Moskova'dan gelen talimat üzerine pamuk üretiminin geliştirilmesi amacıyla, Celalabad vilayetinin Ala-Buka ilçesinde bulunan 660 hektarlık bir arazi dilimini Kasansay Barajı'nın inşa edilmesi maksadıyla Özbek SSC'ye kiralamıştır. Ancak bağımsızlık döneminde söz konusu barajın ve

⁵⁶ Demoskop Weekly, Vsesoyuznaya Perepis Naseleniya 1926 Goda, <https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=1>, (31.12.2023).

⁵⁷ Yalçinkaya ve Abidzhanov, a.g.e., s. 2660.

⁵⁸ Demoskop Weekly, a.g.e.

⁵⁹ Gabdulhakov, The Highly Securitized Insecurities of State Borders in the Fergana Valley, s. 3.

⁶⁰ Alamanov, a.g.e., s. 455-457.

⁶¹ Alamanov, a.g.e., s. 458.

⁶² Demirci, a.g.e., s. 41.

⁶³ Toshpulatov ve Kakhkhorova, a.g.e., s. 35.

kurulduğu arazinin mülkiyetinin kime ait olduğu hususu, iki ülke arasında anlaşmazlığa sebebiyet vermiştir.⁶⁴ Bu anlaşmazlık aşağıda detaylı olarak ele alındığı üzere 2017 yılında çözüme kavuşturulmuştur.

1 Ocak 1955 tarihine gelindiğinde bu kez Soh Nehri havzasında bulunan kolektif çiftliklerin sınırları, “arazilerin fiiliyatta kullanımları” ilkesi esas alınmak suretiyle idari sınırlar hâline dönüştürülmüştür. Böylece önceleri Özbek SSC'ye ait olan kolhozların buldukları araziler, fiilen bağlı oldukları Kırgız SSC'ye verilmiştir. Bu icraatlar nedeniyle Kırgız toprakları içinde mahsur kalan Soh ve Çonkara bölgeleri birer anklav hâline gelmişlerdir. Böylece Fergana Vadisinin dördüncü ve beşinci anklavları doğmuştur. Nitekim bu politikalar Özbekistan ve Kırgızistan parlamentolarında kabul edilerek yasal statü kazanmış olsalar da cumhuriyetlerin Yüksek Konseyleri tarafından onaylanmamışlardır. İşte tam da bu yüzden Kırgızlara devredilen toprakların mülkiyetinin kime ait olduğu hususu günümüze değin süren tartışmaların konusu olmuştur.⁶⁵

1955 yılındaki diğer bir gelişme ise; 1936'dan itibaren Özbek ve Kırgız çiftçilerin düzensiz olarak faaliyet gösterdikleri Kızıl-Bayrak kolektif çiftliğinin sınırlarının tespit edilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Bu sorunun giderilmesi amacıyla kurulan komisyon; Kızıl-Bayrak kolektif çiftliğinde su kullanımını iyileştirmek için bazı arazilerin (Birleşgen ve Savay çiftlikleri ile Karasu ilçesinin kuzeyi), Özbek SSC'ye devredilmesine karar vermiştir. Akabinde söz konusu araziler, alınan karar uyarınca Özbeklere devredilmiş, ancak bunun karşılığında Kırgızlara verilmesi gereken Özbek toprakları konusunda hiçbir şey yapılmamıştır. Bu durum Barak bölgesini Özbek SSC'de mahsur bırakarak Fergana Vadisi'nin altıncı anklavını meydana getirmiştir.⁶⁶

1958 yılında Kırgız SSC'nin Leylek ilçesi ile Tacik SSC'nin Mehrabad, Hoçent ve Kanibadam ilçelerinin kesiştiği bölgelerde, arazi kullanımına ilişkin bazı anlaşmazlıklar gündeme gelmiştir. Neticede sorunun çözümüne yönelik olarak oluşturulan ortak komisyon, anlaşmazlığa konu olan bölgelerin Kırgız SSC'ye verilmesini kararlaştırmıştır. Bu karar söz konusu cumhuriyetlerin bölge yürütme komiteleri tarafından onaylanmasına rağmen Tacikistan Bakanlar Kurulu tarafından reddedilmiştir. Diğer yandan Kırgız SSC, bölge yürütme komitelerinin onayına dayanarak anlaşmazlığa konu olan arazileri kendi idari sınırlarına dâhil etmiştir. Fakat bu bölgenin 2 kilometre içerisinde Taciklerin faaliyet gösterdikleri küçük bir alan Tacik SSC'ye bırakılmıştır. Kuzeyindeki köye istinaden Kayragaç olarak adlandırılan bu mevki yedinci anklav olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁷

Yukarıda değinilen arazi düzenlemeleri ve bu surette ortaya çıkan anklavlar, söz konusu dönemde yerel halkın günlük yaşamlarını ciddi bir şekilde etkilememiştir. Zira cumhuriyetler SSCB çatısı altında buldukları için aralarındaki sınırları bir “iç

⁶⁴ Toktogulov, a.g.e., s. 91-92.

⁶⁵ Alamanov, a.g.e., s. 455; Yüce, Mehmet ve Kambarova, Cholpon, Sovyet Sistemi Sonrası Kırgızistan'da Sınır Sorunu: Muhtemel Çözüm Önerileri, Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2022, s. 88.

⁶⁶ Toshpulatov ve Kakhkhorova, a.g.e., s. 35; Alamanov, a.g.e., s. 457.

⁶⁷ Faizullaev, N., Seitaliev, M. ve Sharsheev, B, Kırgız Respublikası Menen Tajik Respublikasının Mamlakettik Çek Arasının Kalıptanışı Jana Azırkı Uçurdagı Abalı, İzvestiya Vuzov Kırgızstana, No 3, 2022, s. 49; Rahnamo, Abdulloh, Tajik-Kyrgyz Border Conflicts: Who is Really the Aggressor?, Asia-Plus, 29.11.2022, <https://asiaplustj.info/en/news/tajikistan/security/20221129/tajik-kyrgyz-border-conflicts-who-is-really-the-aggressor>, (31.12.2023).

sınır” olarak telakki etmişlerdir.⁶⁸ Ancak bu anklavlar 1991 yılından sonra bölge devletleri arasında ciddi anlaşmazlıklara yol açmışlardır.⁶⁹

Fergana Vadisi’nde 1991’den Sonra Yaşanan Sınır Sorunları

Önceleri iç sınırlar mahiyetinde olan bu sınırlar 1991 yılından sonra uluslararası bir çehreye bürünmüştür. Yani Sovyet dayanışmasının ortadan kalkmasıyla birlikte geçmişte rafa kaldırılan veya görmezden gelinen sınır anlaşmazlıkları tekrar gündeme getirilmiştir. Bu durum zaman içinde Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ulaşımı ve ticareti olumsuz yönde etkilemiştir.⁷⁰

Bu başlık altında Fergana Vadisi’ni paylaşan devletlerin 1992 sonrasında sınır ve anklav sorunlarına ilişkin gerçekleştirdikleri faaliyetler ve bu bağlamda meydana gelen olaylar ele alınmaktadır. Bu doğrultuda ilkin söz konusu sorunların göz ardı edildiği (1991-1999) akabinde ise sınır ve anklav sorunlarının gündemin ilk sıralarına yerleştiği 2000-2016 dönemi irdelenmektedir. Bu başlıkta son olarak Şevket Mirziyoyev’in iktidarında hız kazanan sınır sorunlarına çözüm bulma süreci ayrıntılı bir şekilde neşter altına alınmaktadır.

1991-1999 Dönemi

Sovyet Cumhuriyetleri Minsk Anlaşması (8 Aralık 1991) ve Alma Ata Bildirgesi (21 Aralık 1991) temelinde devletlerarasındaki sınırların dokunulmazlıklarını ve vatandaşlarının hareket özgürlüğünü taahhüt altına almışlardır.⁷¹ Diğer bir ifadeyle söz konusu akitler, SSCB sınırlarının oluşturduğu statükoya riayet edileceğini güvence altına almışlardır. Ancak bu dönemde söz konusu cumhuriyetler birçok sorunla uğraşmak zorunda kaldıklarından mevcut sınır sorunları ya çözülmemiş ya da sumen altı edilmiştir.⁷²

Söz gelimi Tacikistan’da 1992 ila 1997 yılları arasında cereyan eden iç savaş nedeniyle, Özbekistan ve Kırgızistan hükümetleri bu ülkeyle olan sınırlarını uzunca bir süre kapalı tutmak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde Özbek-Tacik ve Kırgız-Tacik ilişkileri sınırlı düzeyde seyretmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınırlar, ancak iç savaşın sona ermesini müteakiben Kasım 1997’de açılabilmiştir.⁷³ Diğer yandan Özbekistan ve Kırgızistan 24 Aralık 1996 tarihinde imzaladıkları “Ebedi Dostluk Anlaşması” mucibince birbirlerinin toprak bütünlüklerinin ve sınırlarının dokunulmazlığını taahhüt etmişlerdir.⁷⁴ Söz konusu ülkeler Tacikistan ile bu yönde herhangi bir anlaşma imzalamamışlardır.

1990’lı yılların sonunda meydana gelen bazı olaylar Orta Asya’daki sınır sorunlarının tekrar gündeme gelmesini tetiklemiştir. Örneğin Şubat 1999’da İslam Kerimov rejimine karşı Taşkent’te meydana gelen patlamalar, sınır güvenliğinin öncelikli bir konu olarak ele alınmasına yol açmıştır. Bu keyfiyet ise sorunların

⁶⁸ Türk, a.g.e., 19:13-19:37.

⁶⁹ Toktogulov, a.g.e., s. 91.

⁷⁰ Baizakova, a.g.e., s. 222.

⁷¹ European Commission for Democracy through Law, Agreements Establishing the Commonwealth of Independent States, Council of Europe, Strasbourg 1994, s. 144., [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(1994\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(1994)054-e), (31.12.2023).

⁷² Joldoshev, a.g.e., s. 311; Toktogulov, a.g.e., s. 93.

⁷³ Yüce ve Kambarova, a.g.e., s. 90.

⁷⁴ Food and Agriculture Organization of United Nations, Agreement on Eternal Friendship between Uzbekistan and Kyrgyzstan, <https://faolex.fao.org/docs/pdf/bi-67009.pdf>, (31.12.2023).

çözümünü geciktirmiştir.⁷⁵ Bu patlamalara neden olan Özbekistan İslami Hareketi'nin sınır ötesi faaliyetlerini engellemek amacıyla Özbekistan yönetimi BDT ülkeleri arasında vize muafiyeti sağlayan 1992 tarihli Bişkek Anlaşması'ndan çekilmiştir.⁷⁶ Ayrıca sınır bölgelerine mayınlar yerleştirildiği gibi Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sınırlara dikenli teller örülmüştür. Bu faaliyetlerin haricinde Soh ve Şahimerdan anklavlarına askerî birlikler sevk edilmiştir. Bu durum Kırgızistan ve Tacikistan hükümetleri tarafından protesto edilmiştir. Bu minvalde Kırgızistan, Özbekistan hükümetini dikenli teller vasıtasıyla 10.000 hektarın üzerindeki bir arazi parçasını sınırlarına katmakla suçlamıştır. Özbekistan ise bu eylemlerini güvenlik gerekçesiyle yaptığını ileri sürmüştür.⁷⁷

Diğer yandan Ağustos 1999'da Özbekistan İslami Hareketi militanları ile Kırgızistan güvenlik güçleri arasında Batken vilayetinde cereyan eden silahlı çatışmaları müteakiben Kırgızistan ve Tacikistan sınırında güvenlik önlemleri ve gümrük kontrolleri sıklaştırıldığı gibi Özbekistan hükümeti ise Soh anklavının sınırlarına mayınlar yerleştirmiştir ki bu yüzden birçok Kırgız yaşamını yitirmiştir.⁷⁸

2000-2016 Dönemi

Orta Asya ülkeleri yeni bin yılların güvenliğini sağlamaya koyulmuşlardır. İlk Şubat 2000'de Özbekistan ve Kırgızistan hükümetleri aralarındaki sınırların (1.378 kilometre) belirlenmesine ilişkin müzakerelere başlamışlar ve bir yıl içerisinde bunun 209 kilometrelik kısmı üzerinde uzlaşmaya varmışlardır. Aynı yılın Temmuz ayında Özbekistan bu kez iki yıl zarfında Tacikistan ile arasındaki mevcut sınırların (1.332 kilometre) 1.106 kilometrelik bölümünü kesinleştirerek sınır geçiş noktaları oluşturmuştur.⁷⁹ Bu dönemde Özbekistan, komşusu Tacikistan ile arasındaki sınır sorunlarını çözmede önemli mesafeler kat etmesine rağmen bunu diğer komşusu olan Kırgızistan ile başaramamıştır. Bunun en başta gelen nedeni ise Özbekistan ve Tacikistan sınırlarının yalnızca küçük bir bölümünün Fergana Vadisi'ne tekabül etmesi, kalan kısımlarının ise büyük ölçüde tartışmaya mahal vermeyen bölgelerde yer almış olmasıdır. Özbekistan hükümetinin Ağustos 2000'de Kırgızistan ve Tacikistan vatandaşlarına vize uygulamaya başlaması başta anklavlarda yaşayanlar olmak üzere, bölge insanların toplumsal hayatlarını ve ticarî ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.⁸⁰

⁷⁵ Damiani, a.g.e., s. 327; Türk, a.g.e., 16:34-17:12.

⁷⁶ Yegenov, a.g.e., s. 37.

⁷⁷ Turdiboyev, Tolkinbek, Markaziy Osiyo Davlatlari Aloqalariga Yechilmagan Chegara Muammolari Rahna Solmoqdami?, BBC News, 15.05.2013, https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2013/07/130715_latin_borders, (31.12.2023); Yüce ve Kambarova, a.g.e., s. 83.

⁷⁸ UNIFEM, The Fergana Valley: Current Challenges, 2005, s. 18. https://landwise-production.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022/03/UNIFEM_Fergana-valley-current-challenges_2005-1.pdf, (31.12.2023); Yüce ve Kambarova, a.g.e., s. 91; Joldoshov, a.g.e., s. 315.

⁷⁹ Naumova, Victoria, Uzbekistan Main Trading Partner of Tajikistan in The Region, Says Tajik Vice-Premier, Asia-Plus, 18.02.2009, <https://old.asiaplustj.info/en/news/tajikistan/20090218/uzbekistan-main-trading-partner-tajikistan-region-says-tajik-vice-premier>, (31.12.2023); Central Asian Bureau for Analytical Reporting, Kak Proiskhodyat Peregovori Po Granitse Mejdu Tadjikistanom i Uzbekistanom?, 21.06.2021, <https://cabar.asia/ru/kak-proiskhodyat-peregovory-po-granitse-mezhdu-tadjikistanom-i-uzbekistanom?pdf=46030>, (31.12.2023); International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential, ICG Asia Report, No 33, Oş 2002, s. 16:12.

⁸⁰ Türk, a.g.e., 18:16-18:46.

Özbekistan ve Kırgızistan başbakanları arasında 2001 yılının Şubat ayında yapılan görüşmelerde Soh ve Barak anklavlarına çözüm bulunması gündeme gelmiştir. Şöyle ki iki ülkenin başbakanları, sahip oldukları anklavları kendilerine bağlayacak kara koridorları üzerinde mutabakata varmışlardır. Buna göre; Özbekistan'dan Soh Nehri boyunca Kırgız topraklarını geçerek Soh anklavına uzanan 40 kilometrelik bir koridorun Özbekistan'a devredilmesi, Kırgızistan'ın ise Özbek topraklarından Barak anklavına ulaşan benzer bir koridora ve Soh anklavının güney bölgesinde aynı büyüklükte bir araziye sahip olması konusunda anlaşma sağlanmıştır. Ancak gerek Kırgızistan Başbakanı Kurmanbek Bakiev'in takas için önerilen toprakları tatmin edici bulmaması gerekse mutabakatın Nisan ayında basına sızması sonucunda Kırgız kamuoyunda oluşan baskı, anlaşmanın hayata geçirilmesini engellemiştir.⁸¹ Nitekim Özbekistan'ı Soh anklavına bağlayacak kara koridoru, Kırgızistan'ın Leylek ve Batken ilçeleri ile ülkenin geri kalanı arasındaki ulaşımı kesecektir. Bununla birlikte Özbekistan'ın takas için önerdiği Soh anklavının güney bölgelerinin dağlık araziden oluşması, alternatif bir yol inşa edilmesine imkân vermemektedir.⁸² Gene 2001 yılı içerisinde Özbekistan İslami Hareketi'nin, Tacikistan üzerinden Kırgızistan topraklarına saldırı düzenlemesi, Kırgızistan'ın bölgeye 7.000 asker konuşlandırmasına ve Tacikistan sınırına yeni karakollar inşa edeceğini duyurmasına yol açmıştır.⁸³ 2002 yılında gerçekleşen bir başka gelişme ise Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınırların belirlenmesine dair müzakerelerin nihayet başlamasıdır.⁸⁴

Diğer yandan Özbekistan ve Kırgızistan 2006 yılında sınırlarının 993 kilometresi üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Böylece geriye 60 tartışmalı bölgeyi barındıran 385 kilometrelik kısmın çözülmesi kalmıştır.⁸⁵ Aradan üç yıl geçtikten sonra sınır görüşmelerinin bir sonraki aşamasına geçilmesine karar verilmiş, ancak Nisan ve Haziran 2010'da Kırgızistan'da meydana gelen ayaklanmalar, görüşmelerin kesilmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Özbekistan, Kırgızistan sınırındaki 10 kontrol noktasını kapatmış ve vize uygulamaya başlamıştır.⁸⁶ Diğer yandan 2011 yılında başlayan sınır görüşmeleri mucibince bir yıl içerisinde tespit edilen sınırların uzunluğu 1.007 kilometreye çıkmasına rağmen Özbekistan, uzlaşma için Soh anklavına bir koridor açılmasını şart koşmuş ve bunun Kırgızistan tarafından reddedilmesi üzerine somut bir anlaşma hasıl olmamıştır.⁸⁷ Diğer yandan Kırgızistan ile Tacikistan arasında aralıklı olarak 10 yıl devam eden sınır müzakerelerinin sonucunda, 2012 yılında sınırın 519 kilometrelik kısmı belirlenmiştir.⁸⁸ Bu sınırın dağlık bölgeden geçmesi ve çevresinde hiçbir yerleşim biriminin bulunmaması tespit çalışmalarını kolaylaştırmıştır.

⁸¹ Toktogulov, a.g.e., s. 96-97.

⁸² Gabdulhakov, Rashid, *Geographical Enclaves of the Fergana Valley: Do Good Fences Make Good Neighbors?*, s. 3.

⁸³ International Crisis Group, a.g.e., s. 18.

⁸⁴ Joldoshev, a.g.e., s. 315.

⁸⁵ Zhaimagambetov, Suiuntai, *The Protracted Border and Territorial Disputes between Kyrgyzstan and Its Neighbors*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College, Kansas 2015, s. 32.

⁸⁶ International Crisis Group, *The Pogroms in Kyrgyzstan*, ICG Asia Report, No 193, Bişkek 2010, s. 4:18; Damiani, a.g.e., s. 329.

⁸⁷ Kubaniçbek, Zoldoşev, *Çek Aranı Taktoo: Orçundu İşter Aldıda*, Azattık, 07.09.2017, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_uzbekistan_borders/28722259.html, (31.12.2023).

⁸⁸ *Kyrgyzstan and Tajikistan: Disputed Border Heightens Risk of Conflict*, Eurasia Review, 06.08.2012, <https://www.eurasiareview.com/06082012-kyrgyzstan-and-tajikistan-disputed-border-heightens-risk-of-conflict/#comments>, (31.12.2023).

Geriyeye kalan sınır hattı ise anlaşmazlığın hüküm sürdüğü dolayısıyla da çatışmaların meydana geldiği Fergana Vadisi'nde bulunmaktadır.

Bilhassa anklavlar zaman zaman çatışmalara sebebiyet vermektedir. Söz gelimi 4 Ocak 2013 tarihinde Kırgızistan'ın Soh anklavının anlaşmazlık yaşanan bölgelerinde inşaatlar yapması, çatışma yaşanmasına neden olmuştur. Olayların tırmanması üzerine Kırgızistan hükûmeti Soh ve Şahimerdan anklavlarının sınırlarını kapatmış, Özbekistan hükûmeti ise buna Barak anklavında aynı şeyi yaparak karşılık vermiştir. Soh anklavının dış dünya ile bağlantısının kesilmesi, bölgede yaşayan yaklaşık 80.000 insanı mahsur bırakırken civardaki Kırgız köyleri de bu durumdan olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu köylerde olağanüstü hâl ilan edilerek sükûnet ancak sağlanabilmiştir. Neticede gerilim 1 Şubat tarihinde sonlandırılmıştır.⁸⁹ Bu durum anklavlar yüzünden yaşanan sınır sorunlarının bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini göstermiştir. Bu minvalde 2013 yılında daha önce üzerinde uzlaşılammış 1.007 kilometrelik sınır şeridinde nihayet anlaşmaya varılmıştır.⁹⁰ Ardından 10-16 Şubat 2014 tarihleri arasında gerçekleşen müzakerelerde üzerinde uzlaşılan sınırın toplam uzunluğu 1.058 kilometreye çıktığından mütevellit geriye yalnızca 320 kilometrelik tartışmalı bir hat kalmıştır.⁹¹

Soh anklavında yaşanan olayların bir benzeri 27 Nisan 2013 tarihinde Tacikistan'a ait olan Voruh anklavında cereyan etmiştir. Kırgızistan yönetiminin Aksay ve Tamdik köyleri arasındaki irtibatı mevcut yolun aksine Voruh anklavını es geçmek suretiyle alternatif bir güzergâh üzerinden sağlamak istemesine karşı çıkan Voruh sakinleri, yol inşaatında çalışan işçilere saldırmışlardır. Aksay'daki Kırgız köylülerin Taciklere karşılık vermeleriyle büyüyen çatışmada 12 kişi yaralanmıştır. Olaylar Kırgızistan ve Tacikistan resmî makamlarının araya girmeleriyle yatıştırılmıştır, ancak tarihler 11 Ocak 2014'ü gösterdiğinde Voruh anklavı ve Aksay köyü arasındaki tartışmalı bölge yüzünden bu kez sınır muhafızları arasında çıkan çatışmalar yüzünden sekiz kişi yaralanmıştır. Bu olaylara istinaden Voruh anklavının tüm sınır geçiş noktaları kapatıldığı için Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki ilişkiler zedelenmiştir.⁹² Esasında Kırgızistan hükûmeti bu inşaat aracılığıyla Aksay ve Tamdik köyleri arasındaki ulaşımı Voruh'taki kontrol noktalarını es geçmek suretiyle kesintisiz sağlamayı hedeflemektedir. Ancak Voruh sakinleri ve Tacikistan hükûmeti planlanan bu güzergâhın hayata geçirilmek istenmesinin nedeninin Voruh'a ait olan toprakları Kırgızistan'a katmak olduğunu ileri sürmektedirler.⁹³ Günümüzde söz konusu güzergâh hâlen tamamlanamamıştır.

Soh ve Voruh anklavlarında gerçekleşen olaylar sınırlarda yeni güvenlik önlemlerinin alınmasına neden olmuştur. Şöyle ki Tacikistan'ın Soh, Voruh ve Çorkuh

⁸⁹ Humanitarian Bulletin South Caucasus and Central Asia, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), Issue 02, 2013, s. 1; Gabdulhakov, The Highly Securitized Insecurities of State Borders in the Fergana Valley, s. 5.

⁹⁰ Turdiboyev, a.g.e.

⁹¹ Azizov, Demir, Uzbekistan, Kyrgyzstan Intensify Work on Delimitation and Demarcation of State Border, Trend News Agency, 18.02.2014, <https://en.trend.az/casia/uzbekistan/2243118.html>, (31.12.2023).

⁹² Gabdulhakov, Rashid, Geographical Enclaves of the Fergana Valley: Do Good Fences Make Good Neighbors?, s. 4; Recknagel, Charles, Small Exclave Spells Big Problems For Kyrgyzstan, Tajikistan, Radio Free Europe / Radio Liberty, 16.01.2014, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-tajikistan-exclaves-vorukh-tensions/25232311.html>, (31.12.2023); Humanitarian Bulletin South Caucasus and Central Asia, s. 1.

⁹³ Recknagel, a.g.e.

bölgelerine ulaşımı sağlayan yollar Kırgızistan tarafından kapatılmış, Tacikistan sınırındaki Semerkandek köyüne kontrol noktası ve sınır karakolları kurulmuştur. Bu durum söz konusu bölgeler arasındaki ulaşımı ve ticareti olumsuz yönde etkilemiştir.⁹⁴ Diğer yandan 2015 yılının son aylarında Kırgızistan ve Tacikistan sınır bölgelerindeki bazı arazilerin takas edilmesi gündeme gelmiş ancak somut bir adım atılamamıştır.⁹⁵ Benzer şekilde Kırgızistan ve Tacikistan arasında 519 kilometrelik ortak sınırın netleştirilmesinde de bir başarı sağlanamamıştır.⁹⁶

2016 Sonrası Dönem

Fergana Vadisi'ndeki sınır sorunlarının çözüme kavuşturulmasında 2016 yılı bir milat teşkil etmiştir. Çünkü bu tarihten itibaren Kerimov'un yerine iktidara gelen Şevket Mirziyoyev, Fergana Vadisi'nden komşuları olan Kırgızistan ve Tacikistan ile ilişkilerde yaşanan sınır sorunlarının çözümünde önemli bir iş birliği zemininin oluşmasını sağlamıştır. Nitekim Mirziyoyev, komşu ülkelerle iş birliğinin geliştirilmesini ülkesinin dış politikasının önemli önceliklerinden biri olarak tanımlamıştır.⁹⁷

Eylül 2016'da meydana gelen sınır anlaşmazlıklarından sonra Özbekistan ve Kırgızistan başbakanları sınır sorunlarının çözümüne ilişkin müzakereleri yeniden başlatmışlardır.⁹⁸ Bu bağlamda Özbek ve Kırgız yetkililer, Eylül ve Kasım ayları arasında iki ülkenin ihtilafı 56 sınır bölgesini incelemişler ve sınırların belirlenmesi üzerinde mutabakat sağlamışlardır.⁹⁹ Ardından 17 Ağustos 2017 tarihinde iki ülkenin sınır yetkilileri 1.170 kilometrelik ortak sınır hattını belirlenmişler ve bu hat 6 Ekim 2017'de cumhurbaşkanları tarafından imzalanan anlaşmayla kesinleştirilmiştir.¹⁰⁰ Aynı tarihte iki ülkenin cumhurbaşkanları Kasansay Barajı'nın mülkiyetini Kırgızistan'a devreden anlaşmaya imza atarak önemli bir ihtilafı çözüme kavuşturmuşlardır. 21 Aralık 2017 tarihinde onaylanan bu anlaşmaya göre söz konusu barajın işletme ve bakım masrafları Özbekistan tarafından karşılanırken; barajın güvenliği, işletilmesi ve yönetimi gibi hususlarda Kırgızistan sorumlu tutulmuştur.¹⁰¹

⁹⁴ Rustamov, Aziz, v Kirgizskom Samarkandek Jdut Otkritiya Granits s Sosedyami, Fergana News, 24.11.2016, <https://www.fergananews.com/article.php?id=9172>, (31.12.2023).

⁹⁵ Bişkek Predlagayet Duşanbe Menyatsya, Milli Firka, 29.10.2015, <http://milli-firka.org/%d0%b1%d0%b8%d1%88%d0%ba%d0%b5%d0%ba-%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%bb%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d0%b5%d1%82-%d0%b4%d1%83%d1%88%d0%b0%d0%bd%d0%b1%d0%b5->, (31.12.2023).

⁹⁶ Prezident Respubliki Tadjikistan, Reç Lidera Natsii, Prezidenta Respubliki Tadjikistan Uvajayemogo Emomali Rahmona Na Vstreçe s Jitelyami Selskogo Jhamoata Voruh Goroda İsfarı, İsfara 2021, <http://www.president.tj/ru/node/25464>, (31.12.2023).

⁹⁷ Toshpulatov ve Kakhkhorova, a.g.e., s. 35-36.

⁹⁸ Toktogulov, a.g.e., s. 100.

⁹⁹ Baizakova, a.g.e., s. 225.

¹⁰⁰ Kirgiziya i Uzbekistan Zaklyuçili Dogovor o Gosudarstvennoy Granitse, Mir Peremen, 05.09.2017, <http://mirperemen.net/2017/09/kirgiziya-i-uzbekistan-zaklyuchili-dogovor-o-gosudarstvennoj-granice>, (31.12.2023); Özbekistan ile Kırgızistan Arasındaki Sınır Anlaşması Yürürlüğe Girdi, KABAR Kırgız Ulusal Haber Ajansı, 09.02.2018, <https://tr.kabar.kg/news/uzbekistan-k-rg-zistan-s-n-r-sorunu>, (31.12.2023).

¹⁰¹ Orto-Tokoy Suu Saktagıçı Boyunça Makuldaşuu 2-Okuudan Kabil Alındı, Azattık, 21.12.2017, <https://www.azattyk.org/a/28931181.html>, (31.12.2023); Beyshenbekova, Eleonora, Taşkente Prezidentter Çek Aranı Talkuulaşat, Azattık, 12.12.2017, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_uzbekistan_border_jeenbekov_2017/28911262.html, (31.12.2023).

Özbekistan ve Kırgızistan arasında yaşanan bu olumlu hava Taşkent ve Duşanbe ilişkilerini de etkilemiştir. Bu minvalde 15 Kasım 2016 tarihinde Özbekistan ve Tacikistan yetkilileri Taşkent'te sınırların belirlenmesine dair görüşmeler gerçekleşmişlerdir. Yürütülen görüşmelerde sınır kontrol noktalarındaki bürokrasinin yumuşatılması ve vatandaşların vize işlemlerinin kolaylaştırılması kararlaştırılmıştır.¹⁰² Mirziyoyev'in Ocak 2017'de, Özbekistan ve Tacikistan sınırlarına yönelik müzakerelerin yoğunlaştırılmasına ilişkin kararnameyi imzalamasını müteakiben iki ülkenin temsilcileri 30 Mayıs 2017 tarihinde söz konusu sınır görüşmelerine başlamışlardır.¹⁰³ Bu müzakereler neticesinde taraflar 10 Ocak 2018 tarihinde daha önce tartışmalı olan 226 kilometrelik sınır üzerinde anlaşmışlardır. 9 Mart 2018 tarihinde ise Duşanbe'de buluşan Mirziyoyev ve Rahman, ülkeleri arasındaki sınırların tamamını kesinleştiren anlaşmayı imzalamışlardır.¹⁰⁴

Diğer yandan 2018 yılında Özbekistan ve Kırgızistan arasındaki ilişkilerde önemli bir sorun teşkil eden Barak anklavı konusu çözüme kavuşturulmuştur. 1 Ağustos 2018 tarihinde Özbekistan Başbakanı Abdulla Aripov ve Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov bir araya gelerek Barak anklavının Özbekistan ile takas edilmesine karar vermişlerdir.¹⁰⁵ Ardından Kırgızistan sınır müzakereleri temsilcisi Bayış Yusupov tarafından 14 Ağustos'ta yapılan açıklamada; Özbek temsilciler ile yapılan görüşmeler sonucunda Barak anklavının, aynı verimliliğe sahip eşit büyüklükte bir arazi karşılığında Özbekistan'a devredileceğine karar verildiğini ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Söz konusu arazi; Aktaş köyünün (Kırgızistan) kuzeyinde Birleşgen köyünün (Özbekistan) doğusunda yer almaktadır (bk. Harita 2).

Harita 2: Barak Yerine Kırgızistan'a Verilmesi Düşünülen Arazi

¹⁰² Baizakova, a.g.e., s. 231.

¹⁰³ Tadjikistan i Uzbekistan Postavyat Toçku v Prigranichnykh Sporah, Sputnik Tadjikistan, 30.05.2017, <https://tj.sputniknews.ru/20170530/tadjikistan-uzbekistan-granitsa-prigranichnyye-spory-1022442029.html>, (31.12.2023).

¹⁰⁴ Central Asian Bureau for Analytical Reporting, a.g.e.

¹⁰⁵ Yalçinkaya ve Abidzhanov, a.g.e., s. 2662.

¹⁰⁶ Kırgızıya i Uzbekistan Dogovorilis Obmenyatsya Prigraniçnımı Zemelnımı Uçastkami.

Kaynak: “Krivosheev, Kirill ve Kabai, Karabekov, Kirgiziya i Uzbekistan Mogut Pomenyatsya Territoriyami, Kommersant, 15.08.2018, <https://www.kommersant.ru/doc/3714329>, (31.12.2023).” kaynağında yer alan haritanın yazarlar tarafından Türkçeleştirilmiş ve düzenlenmiş hâlidir.

Özbekistan Fergana Vadisi’ndeki iki komşusuyla da sınır sorunlarını çözüme yolunda önemli adımlar atarken, Kırgızistan ve Tacikistan arasında 2019’dan bu yana her yıl çeşitli çatışmalar meydana gelmektedir. Bu çatışmaların ilki 13-14 Mart 2019 tarihleri arasında Voruh anklavında cereyan etmiş ve iki Tacik vatandaşın hayatını kaybetmesi, her iki taraftan 10 kişinin yaralanmasıyla neticelenmiştir. Bu çatışmaların nedeni yukarıda dile getirilen Aksay-Tamdık yolunun inşaatı olmuştur. Kırgız yetkililere göre yol inşaatı tartışmalı bölgelerin dışında bulunurken, Tacikler ise alternatif yolun devreye girmesiyle Voruh ve Tacikistan arasındaki irtibatın kesilebileceğinden endişe etmektedirler.¹⁰⁷ Diğer yandan 22 Temmuz’da Kırgızistan ve Tacikistan cumhurbaşkanlarının Voruh anklavını ziyaretleri öncesinde iki ülke vatandaşlarının tartışmalı bölgeye kendi devletlerinin bayraklarını çekmeleri sonucunda yaşanan gerginliklerde bir Tacik yaşamını yitirmiş, her iki taraftan 10 kişi yaralanmıştır.¹⁰⁸ Ardından 16 Eylül 2019 tarihinde ise sınırları muğlak olan Ovçi Kalaça bölgesinde yer alan gözlem kulesi yüzünden sınır muhafızları arasında çıkan çatışmada üç Tacik ve bir Kırgız vefat etmiş, her iki taraftan 13 kişi yaralanmıştır. Netice itibarıyla gözlem kulesinin yıkılması bu krizin derinleşmeden aşılmasını sağlamıştır.¹⁰⁹

2019 yılında meydana gelen bu çatışmalardan sonra Kırgızistan ve Tacikistan hükümetleri Şubat 2020’de tartışmalı sınırların 144 kilometrelik kısmının netleştirilmesi maksadıyla toplantılar yapmışlar, ancak buradan somut bir çıktı elde edememişlerdir.¹¹⁰ Diğer yandan Kırgızistan Ulusal Güvenlik Devlet Komitesi Başkanı Kamçıbek Taşiyev 26 Mart 2021 tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında Voruh anklavının devri karşılığında, Tacikistan’a Leylek ve Batken ilçelerinden aynı büyüklükte bir arazi vermeye hazır olduklarını ve bunun Tacikistanlı yetkililere iletildiğini ifade etmiştir. Ancak Tacikistan Dışişleri Bakanı Hamrohon Zarifi, 30 Mart’ta yaptığı açıklamada takas için öngörülen arazilerin zaten ülkesine ait olduğunu belirterek bu öneriye karşı çıkmıştır.¹¹¹ Daha sonra Rahman 9 Nisan’da İsfara kentinde verdiği beyanatta “19 yıl boyunca Voruh’un başka bir bölgeyle değiştirilmesi gündemimizde olmadı ve olamaz.”

¹⁰⁷ Central Asian Bureau for Analytical Reporting, The Road of Contention. The Authorities of Kyrgyzstan and Tajikistan Begin Negotiations After a Border Conflict, 14.03.2019, <https://cabar.asia/en/the-road-of-contention-the-authorities-of-kyrgyzstan-and-tajikistan-begin-negotiations-after-a-border-conflict>, (31.12.2023).

¹⁰⁸ Tacikistan-Kırgızistan Sınırında Gerginlik, TRT Avaz, 23.07.2019, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/tacikistan-kirgizistan-sinirinda-gerginlik/5d36924f01a30a29940e771c>, (31.12.2023).

¹⁰⁹ Nadirov, Bakhmaner, Vo Vremya Boyestolknoveniya s Kyrgyzskimi Pogranichnikami Pogiblo Troye Tadjikskih Voyennoslujashih, Asia-Plus, 17.09.2019, https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20190917/vo-vremya-boestolknoveniya-s-kirgizskimi-pogranichnikami-pogiblo-troe-tadjikskih-voennosluzhatshih?tg_rhash=59df260525b319, (31.12.2023); Rafieva, Mavlyuda, Kirgizskuyu Başnyu Snesut, Tadjikskuyu Ne Dudut Stroit: Rezultati Segodnyaşnih Peregovorov Po Granitse, Asia-Plus, 18.09.2020, <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20190918/kirgizskuyu-bashnyu-snesut-tadjikskuyu-ne-budut-stroit-rezultati-segodnyaşnih-peregovorov-po-granitse>, (31.12.2023).

¹¹⁰ Mira, a.g.e., s. 3.

¹¹¹ Maratova, a.g.e.

ifadesiyle arazi takasına sıcak bakmadıklarını bildirmiştir.¹¹² Ardından 28 Nisan'da Taciklerin Kırgızistan'ın Batken ilçesindeki Kök-Taş köyü yakınlarında bulunan ve iki ülkenin de üzerinde hak iddia ettiği Golovnoy su tesisine güvenlik kamerası yerleştirmeleri, Kırgızlar ile çatışmalara yol açmıştır.¹¹³ Ertesi gün çatışmalara iki tarafın güvenlik güçleri katılmışlar ve bu hengâme 1 Mayıs'ta ateşkes ilan edilene kadar devam etmiştir. Bu olaylar neticesinde; 36 Kırgız ve 19 Tacik vatandaşı hayatını kaybetmiş, her iki taraftan toplam olarak 276 kişi yaralanmış, Kırgızistan'da 220 ev yıkılmış ve bölgeden 60.000'den fazla insan tahliye edilmiştir.¹¹⁴

Böylesine ağır bir bilançodan sonra 1 Mayıs 2021 tarihinde sınır müzakereleri yeniden başlamıştır ki bu toplantılar neticesinde Temmuz 2021'de tartışmalı sınırların 40 kilometrelik bir kısmı kesinleştirilmiş, Şubat 2022'ye gelindiğinde ise çözüme kavuşturulan sınırların uzunluğu 81 kilometreye çıkmıştır.¹¹⁵ 12 Nisan 2022'de yedi kişinin yaralanmasına neden olan yeni bir gerilimin ardından iki ülkenin cumhurbaşkanları sınırların 664 kilometresi üzerinde uzlaştıklarını beyan etmişlerdir.¹¹⁶ Ancak söz konusu beyanat önceki çalışmalardan elde edilen veriler ile birbirini tutmamaktadır. Zira sınır belirleme çalışmalarının sonuç verdiği 2012 ve 2022 yıllarında, sırasıyla 519 ve 81 kilometrelik bir sınır üzerinde anlaşılmıştır. Nitekim Ocak 2023'te Rahman, sınırların yalnızca 614 kilometresinin çizildiğini ifade ederek kendisiyle çelişmiştir.¹¹⁷

Tüm bunlara rağmen sınır çatışmaları bitmek bilmemiştir. Nitekim 14 Eylül 2022 tarihinde Voruh anklavından silahlı saldırılar düzenlenmiş ve Kırgızistan Tacikistan sınır bölgesinde bulunan Semerkandek köyü maddi hasar görmüştür. Bu tarihten iki gün sonra yapılan bombalı saldırılarda Leylek ilçesinin batısındaki Aksu Nehri üzerinde bulunan 36 metre uzunluğundaki köprü havaya uçurulmuştur. Netice itibarıyla 20 Eylül'e kadar devam eden çatışmalar sonucunda 83 Tacik ve 63 Kırgız vatandaşı yaşamını yitirmiş, her iki taraftan 195 kişi yaralanmış ve 136.770 kişi bölgeden tahliye edilmiştir.¹¹⁸ Ezcümle yalnızca 2021 ve 2022 yıllarında meydana gelen çatışmalarda 201 insan vefat etmiş, 471 kişi ise yaralanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının çözümünde bir arpa boyu yol alınamazken, Kırgızistan ve

¹¹² Prezident Respubliki Tadjikistan, a.g.e.

¹¹³ Eschment, Beate, *Spiralling Violence on the Borders in the Fergana Valley?*, Centre for East European and International Studies, 07.07.2021, <https://www.zois-berlin.de/en/publications/spiralling-violence-on-the-borders-in-the-fergana-valley>, (31.12.2023).

¹¹⁴ V Kirgizii Soobşili o Yeşe Odnom Postradavşem v Konfliktke s Tadjikistanom, İnterfaks, 30.05.2021, <https://www.interfax.ru/world/764961>, (31.12.2023).

¹¹⁵ Kyrgyzstan and Tajikistan Delimit 40 more Kilometers of State Border, 24 KG, 21.07.2021, https://24.kg/english/202555_kyrgyzstan_and_tajikistan_delimit_40_more_kilometers_of_state_border, (31.12.2023); Commission on Demarcation of Kyrgyz-Tajik Border to Start Work on February 7, 24 KG, 07.02.2022, https://24.kg/english/223069_Commission_on_demarcation_of_Kyrgyz-Tajik_border_to_start_work_on_February_7, (31.12.2023).

¹¹⁶ Emomali Rahmon Prizval Jiteley İsfarı Mirno Jit s Sosedyami i "Ne Poddavatsya Emotsiyam", Radio Ozodi, 17.04.2022, <https://rus.ozodi.org/a/31807154.html>, (31.12.2023).

¹¹⁷ Kyrgyz, Tajik Officials Sign Protocol On Disputed Border Areas, But Don't Give Details, Radio Free Europe / Radio Liberty, 03.10.2023, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-tajikistan-protocol-border-areas-tashiev-yatimov/32621514.html>, (31.12.2023).

¹¹⁸ İmena 83 Jertv Konfliktka 14-17 Sentyabrya Na Tadjiksko-Kırgızskoy Granitse, Radio Ozodi, 20.09.2022, <https://rus.ozodi.org/a/32042707.html>, (31.12.2023); Kudayarov, Borubek, Nad Rekoy Ak-Suu Vozveli Sovershenno Novyy Most Menşe Çem Za Dve Nedeli, Kaktus Media, 01.10.2022, https://kaktus.media/doc/468142_nad_rekoy_ak_syy_vozveli_overshenno_novyy_most_menshe_chem_za_dve_nedeli_foto_i_video.html, (31.12.2023).

Özbekistan'ın Kasım 2022 itibarıyla aralarındaki sınır sorunlarının büyük bölümünü çözmeleri örnek bir davranış teşkil etmiştir. Bu anlaşmaya göre; muğlak durumda bulunan 302,29 kilometrelik sınır hattı belirlenmiş, 4.957 hektarlık Andican Barajı Özbekistan'a devredilmiş, barajın bakımı ve korunması adına 19.699 hektarlık bir alan Kırgızistan'a tazminat olarak verilmiştir. Ayrıca inşa edilecek olan Andican Barajı'na karşılık Kırgızistan Gavasay bölgesinden 12.849 hektarlık bir araziye sahip olacaktır. Andican Barajı iki ülkenin ortak yönetimine bırakılmış, Kırgızistan tarafı Gavasay Nehri üzerine su akışını engelleyecek herhangi bir şey inşa etmeme taahhüdünde bulunmuştur.¹¹⁹ Anlaşma, onay belgelerinin teati edildiği 27 Ocak 2023 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²⁰ Akabinde sınırların çizilmesi amacıyla 29 Mayıs 2023'te bir anlaşma imzalanmıştır.¹²¹ Bu doğrultuda Soh, Şahimerdan, Çonkara ve Yeni-Ayıl anklavlarının sınırları çizilmeye başlanmıştır. Barak anklavı ise 2018 yılında yapılan anlaşma uyarınca aynı büyüklükte bir arazi ile takas edilmiştir.

2023 yılı, Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının çözümüne kapı aralamıştır. Şöyle ki bu yılda gerçekleştirilen toplantılarda sınırların tartışmalı olan toplam 246,14 kilometrelik kısmı üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.¹²² Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, 2022 yılında yaptığı bir açıklamada cumhurbaşkanlığı dönemi sona ermeden Kırgızistan ve Tacikistan sınırlarının kesinleştirilmesi niyetinde olduğunu açıklamıştır.¹²³ Günümüzde Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınırların ne kadarının kesinleştirildiği net değildir. 12 Aralık 2023 tarihinde Taşiyev tarafından yapılan açıklamaya göre sınır belirleme çalışmalarının %90'ı tamamlanmıştır.¹²⁴

Kırgızistan ve Tacikistan sınırındaki tartışmalı bölgenin yüzölçümü 1.452 kilometrekaredir. Tacikistan bu alanı iki eşit parçaya ayırarak paylaşmayı önermiş,

¹¹⁹ Kyrgyzstan Ratifies Border Agreement with Uzbekistan, Interfax, 29.11.2022, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/85509/>, (31.12.2023); Eruygur, Burç, Uzbek President Signs Laws Ratifying Border, Water Resource Accords with Kyrgyzstan, Anadolu Ajansı, 30.11.2022, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/uzbek-president-signs-laws-ratifying-border-water-resource-accords-with-kyrgyzstan/2752252>, (31.12.2023).

¹²⁰ Kyrgyzstan, Uzbekistan Formalize Completion of Border Delimitation Process, Interfax, 27.01.2023, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/87347/>, (31.12.2023).

¹²¹ Kyrgyzstan, Uzbekistan Approve Range of Documents on Border Demarcation, Azernews, 29.05.2023, <https://www.azernews.az/region/210445.html>, (31.12.2023).

¹²² Tayfur, Nazir Aliyev, Kırgız-Tacik Sınırının 100 Kilometreden Fazla Kısmı Belirlendi, Anadolu Ajansı, 08.08.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-100-kilometreden-fazla-kismi-belirlendi/2963470>, (31.12.2023); Kırgız-Tacik Sınırının 43,3 Kilometresi Daha Belirlendi, TRT Haber, 08.10.2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-433-kilometresi-daha-belirlendi-801616.html>, (31.12.2023); Kırgız-Tacik Sınırının Yaklaşık 18 kilometresi Daha Belirlendi, Anadolu Ajansı, 08.11.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-yaklasik-18-kilometresi-daha-belirlendi/3047248>, (31.12.2023); Kırgız-Tacik Sınırının Yaklaşık 24 Kilometresi Daha Belirlendi, TRT Avaz, 05.12.2023, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgiz-tacik-sinirinin-yaklasik-24-kilometresi-daha-belirlendi/656ed8962608b68bd81f4033>, (31.12.2023); Kırgız-Tacik Sınırının 47 Kilometresi Daha Belirlendi, TRT Avaz, 14.12.2023, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avrasyadan/kirgiz-tacik-sinirinin-47-kilometresi-daha-belirlendi/657aabab5a3046a6286db55b>, (31.12.2023); Tayfur, Nazir Aliyev, Kırgız-Tacik Sınırının Tartışmalı Kısmının 11,88 kilometresi Daha Belirlendi, Anadolu Ajansı, 23.12.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-tartismali-kisminin-11-88-kilometresi-daha-belirlendi/3090479>, (31.12.2023).

¹²³ Emomali Rahmon Prizval Jiteley İsfarı Mirno Jit s Sosedyami i "Ne Poddavatsya Emotsiyam".

¹²⁴ Tsentralnaya Aziya Na Poroje Mira: Udastsya Li Tadjikistanu i Kırgızstanu Okonchatelno Reşit Prigraniçnyu Problemu?, T-News, 20.12.2023, <https://t-news.tj/mnenie/centralnaia-aziya-na-poroje-mira-ydastsia-li-tadjikistany-i-kyrgyzstany-okonchatelno-reshit-prigranichnyu-problemy>, (31.12.2023).

ancak Kırgızistan bunu reddetmiştir.¹²⁵ Zira söz konusu bölge Kırgızistan tarafından kullanılmaktadır. İki ülkenin tezlerine bakıldığında; Tacikistan söz konusu bölgenin 1950'li yıllarda Kırgızistan'a usulsüz olarak verildiğini iddia ederek sınır hattının 1924 ila 1927 yılları arasındaki düzenleme esas alınarak belirlenmesini talep etmektedir. Buna karşılık Kırgızistan tarafı ise 1958 ve 1959 yıllarında yapılan arazi takasının resmî belgelere dayandığını ve buna göre çizilen sınır hattının geçerli olduğunu savunmaktadır.¹²⁶ Ezcümle Tacikistan 2011'de Pamirler bölgesinde yer alan 1.142 kilometrekarelik bir araziye Çin'e devretmesine rağmen, toplam 139,28 kilometrekareye tekabül eden üç anklavını (Voruh, Sarvak ve Kayrağaç) eşit büyüklükte araziler karşılığında bölge ülkelerine vermeye yanaşmamaktadır.¹²⁷ Esasında bu sorun Tacikistan'da ılımlı ve çözüm odaklı bir yönetimin iktidara gelmesiyle rahatlıkla aşılabılır.

Sonuç

Çalışmanın analitik yapısında ileri sürülen hipotezin sınanması amacıyla "SSCB döneminde Fergana Vadisi'nde yapılan sınır düzenlemeleri ve yerel arazi değişimleri, günümüzdeki sınır ve anklav sorunlarının meydana gelmesini nasıl etkilemiştir?" sorusuna cevap aranmıştır. Elde edilen nitel ve nicel veriler ışığında araştırma sorusu cevaplanmış ve "SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemelerinin ve yerel arazi değişimlerinin gelecekte doğuracağı sonuçlar dikkate alınmadan yapılması, bağımsızlık sonrası dönemde Fergana Vadisi'ni paylaşan devletlerde sınır ve anklav sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur." şeklinde belirlenen hipotez doğrulanmıştır. Bu bağlamda bağımsız değişkenlerin (SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemeleri ve Fergana Vadisi'ndeki cumhuriyetler arasında yapılan yerel arazi değişimleri) bağımlı değişkeni (Fergana Vadisi'ndeki mevcut sınır ve anklav sorunları) açıklamada başarılı oldukları söylenebilir.

Bulguların Özeti

Fergana Vadisi'ndeki sınır ve anklav sorunları, SSCB döneminde sınırların yanlış çizilmesi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Sınır belirleme sürecinde bölgeye özgü dinamikler görmezden gelinmiştir. Başlangıçta belirlenen ilkelerin birçok durumda göz ardı edilmeleri günümüzdeki sorunların doğmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte kolektifleştirme ve arazilerin kiralınması gibi hususlar, söz konusu sorunların giderek derinleşmesine katkı sağlamışlardır. SSCB'nin dağılmasından sonra Sovyetlerin iç sınırları, Orta Asya Cumhuriyetlerinin uluslararası sınırları hâline geldiği için bu durum sınır ve anklav sorunlarını suyun yüzüne çıkarmıştır.

Fergana Vadisi'ni paylaşan devletler, kurucu liderleri döneminde aralarındaki sınır sorunlarını çözmekten imtina etmişlerdir. Bunun nedeni hiç şüphesiz hiçbir liderin kamuoyundaki itibarını yitirmemek için herhangi bir tavize yanaşmamasıdır. Liderlerin inisiyatif almaya yanaşmadıkları böyle durumlarda sınır sorunları yüzünden mağdur olan bölge halkı, meseleleri kendi bildiği yöntemlerle (protesto ve çatışma) çözmeye çalışmışlardır. Diğer yandan Özbekistan'da Mirziyoyev'in 2016 yılında iktidara gelmesi ile birlikte, bu ülke vadideki komşularıyla mevcut sınır sorunlarını çözmek için hummalı bir çalışmanın içine girmiş ve bu sorunların birçoğunu da kısa zamanda çözmeye nail olmuştur. Özbekistan'ın yol açtığı bu olumlu hava bir nebze de olsa

¹²⁵ Bişkek Predlagayet Duşanbe Menyatsya.

¹²⁶ Rahnamo, a.g.e.

¹²⁷ Türk, a.g.e., 28:06-28:20.

Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki ilişkilere yansımıştır, ancak bu durum 2021 ve 2022 yıllarında son dönemlerin en kanlı çatışmalarının yaşanmasına mani olamamıştır. 2023 yılında Kırgızistan ve Tacikistan arasında sınır müzakereleri önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ancak hâlen tartışmalı bölgelerdeki anlaşmazlıklar ve Fergana Vadisi'ndeki anklavlar varlıklarını korumaktadırlar.

Çalışmanın Katkıları

Bu makalede ele alınan sınır ve anklav sorunları; başta bölge devletleri olmak üzere, bütün devletlerin ders çıkarmaları gereken örnek bir olay teşkil etmektedir. Nitekim bu çalışmada geçmişte çizilen yapay sınırların ne gibi anlaşmazlıklar doğurdukları ve bu anlaşmazlıkların giderilmedikleri vakit insanların toplumsal hayatlarını nasıl etkiledikleri çeşitli örnekler üzerinden gözler önüne serilmiştir. Mevcut yazında Fergana Vadisi'nin sınır ve anklav sorunları fazla çalışılmadığı için, bu konu hakkında kapsamlı araştırmalar yapılmamıştır. Dolayısıyla satırlarını okumuş olduğunuz bu çalışma söz konusu açığı kapatmaya yönelik mütevazı bir katkı sağlamıştır. Nitekim araştırmada anklavların oluşum süreçlerinin açıklığa kavuşturulması amacıyla birçok nitel ve görsel kaynak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu doğrultuda 1918 ila 1991 yılları arasında Fergana Vadisi'nin siyasî durumunu gösteren birçok harita ayrıntılı olarak çözümlenmiştir. Ayrıca bu çalışma kapsamında nitel ve nicel içerikli birçok bilgi Türkçe yazına kazandırılmıştır.

Fergana Vadisi'ndeki anklavlar başka açılardan yeni araştırmalara kaynaklık edebilirler. Örneğin; birçok çatışmaya neden olan sınır ve anklav sorunları uluslararası güvenlik boyutuyla ele alınabilir. Bununla birlikte anklavlar özelinde alan çalışmasına dayanan daha ayrıntılı çalışmalar yürütülebilir. Söz gelimi; bölgenin en geniş ve kalabalık anklavı olan Soh özelinde, iç dinamiklere de inilerek konunun farklı boyutları incelenebilir. Diğer yandan bölgedeki sınır ve anklav sorunları bağımsız değişkenler mucibince ele alınarak bölge halkının toplumsal hayatı, bölge devletleri arasındaki ikili ilişkiler, küresel aktörlerin tutumları gibi bağımlı değişkenlere etkileri çözümlenebilir.

Öngörüler ve Çözüm Önerileri

Günümüzde Fergana Vadisi'ndeki sınır sorunları geçmişe nazaran çözüme daha yakındırlar. Kırgızistan ve Tacikistan dışarıda bırakılırsa, Özbekistan bu ülkelerle mevcut sınır sorunlarını büyük ölçüde geride bırakmıştır. Ancak vadideki asıl sınır sorunlarını teşkil eden anklavlar (Barak hariç) varlıklarını korumaktadırlar Tacikistan ve Kırgızistan yönetimleri de tıpkı Özbeklerin yaptıkları gibi aralarındaki sınır sorunlarını hallederek çatışmalara son vermelidirler. Bu ülkeler arasında 2023 yılında ortak sınırın 246,14 kilometrelik kısmı üzerinde uzlaşma sağlanması, Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır sorunlarının yakın bir gelecekte çözülebileceğini göstermektedir. Ancak sınır sorunlarının nihai bir çözüme kavuşturulabilmeleri için Tacikistan'ın daha yapıcı bir tutum sergilemesi gerekmektedir.

Öte yandan Barak haricinde bölgede bulunan tüm anklavlar, jeopolitik birer ada olarak mevcudiyetlerini korumaktadırlar. Taraflar arasında vize muafiyetleri yardımıyla bazı toplumsal sorunlar çözülebilecek gibi görünse de kesin çözüm bu anklavların içinde yer aldıkları ülkelere devredilmesiyle bulunabilir. Zira diğer bir çözüm yolu olarak söz konusu anklavlara kara koridorlarının açılması, Kırgızistan'ın Batken vilayetinin fiilen dörde bölünmesine yol açacaktır. Şöyle ki vadinin en büyük anklavları ve takas edilme ihtimalleri düşük olan Soh, Voruh ve Şahimerdan gibi anklavlar ile ait oldukları ülkeler arasındaki irtibat kuzeyde bulunan yollar vasıtasıyla

sağlamaktadır. Diğer yandan bu anklavların güneyinde yerleşime ve ulaşım imkân vermeyen dağlık bölgeler yer almaktadırlar. Dolayısıyla anklavların kuzeyindeki güzergâhlar düşünülerek kara koridorunun ait oldukları ülkelere verilmesi, Kırgızistan'ın bölgedeki ulaşım ağını felç etme potansiyeli taşımaktadır. Sonuç olarak bölgedeki anklavların her zaman çatışmalara mahal verme potansiyeli barındırdıkları göz önünde bulundurularak uzlaşmacı tutumlar sergilenerek Orta Asya'da adeta bir barut fiçisi olarak nitelendirilen bu anklavların varlığına mutlaka son verilmelidir.

KAYNAKÇA

Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan, Population, <https://stat.gov.kz>, (31.12.2023).

Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan, Şumorai Añolii Ūmñurii Tolikiston To 1 Janvari Soli 2022, <https://stat.tj/storage//1.01.2022.pdf>, (31.12.2023).

Akyürek, Yunus, Fergana Bölgesinin İslâm Tarihindeki Yeri ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2008.

Alamanov, Salamat Kulembekovich, Anklavıy v Tsentralnoy Azii: İstoriya Voprosa i Sovremeniyye Problemy, Postsovetskiye İssledovaniya, No 5, 2018, ss. 451-459.

Azizov, Demir, Uzbekistan, Kyrgyzstan Intensify Work on Delimitation and Demarcation of State Border, Trend News Agency, 18.02.2014, <https://en.trend.az/casia/uzbekistan/2243118.html>, (31.12.2023).

Andijon Viloyati Statistika Boshqarmasi, Hududlar Bo'yicha Shahar va Qishloq Aholisi Soni, <https://andstat.uz/files/292/demografiya/2946/1-Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>, (31.12.2023).

Baizakova, Zhulduz, Border Issues in Central Asia: Current Conflicts, Controversies and Compromises, UNISCI Journal, No 45, 2017, ss. 221-234.

Beyshebekova, Eleonora, Taşkente Prezidentter Çek Aranı Talkuulaşat, Azattık, 12.12.2017,

https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_uzbekistan_border_jeenbekov_2017/28911262.html, (31.12.2023).

Bişkek Predlagayet Duşanbe Menyatsya, Milli Firka, 29.10.2015, <http://milli-firka.org/%d0%b1%d0%b8%d1%88%d0%ba%d0%b5%d0%ba-%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d0%bb%d0%b0%d0%b3%d0%b0%d0%b5%d1%82-%d0%b4%d1%83%d1%88%d0%b0%d0%bd%d0%b1%d0%b5->, (31.12.2023).

Canpolat, Zafer, Avrasya'da Yeni Bir Bölgesel Güvenlik Sorunu Olarak Fergana Vadisi (Etnik Çalışmalar ve Terörizm Ekseninde), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara 2012.

Central Asian Bureau for Analytical Reporting, Kak Proiskhodyat Peregovori Po Granitse Mejdu Tadjikistanom i Uzbekistanom?, 21.06.2021, <https://cabar.asia/ru/kak-proishodyat-peregovory-po-granitse-mezhdu-tadjikistanom-i-uzbekistanom?pdf=46030>, (31.12.2023).

Central Asian Bureau for Analytical Reporting, The Road of Contention. The Authorities of Kyrgyzstan and Tajikistan Begin Negotiations After a Border Conflict, 14.03.2019, <https://cabar.asia/en/the-road-of-contention-the-authorities-of-kyrgyzstan-and-tajikistan-begin-negotiations-after-a-border-conflict>, (31.12.2023).

Central Intelligence Agency, The World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries>, (31.12.2023).

Commission on Demarcation of Kyrgyz-Tajik Border to Start Work on February 7, 24 KG, 07.02.2022,

https://24.kg/english/223069_Commission_on_demarcation_of_Kyrgyz-Tajik_border_to_start_work_on_February_7, (31.12.2023).

Çek Aranı Kimder, Kandayça Anıktaşkan?, Azattık, 05.11.2010, https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_border_between_neighbor_expert_opinion/2210662.html, (31.12.2023).

Damiani, Isabella, Kyrgyzstan-Tajikistan-Uzbekistan: Ferghana Valley, Brunet-Jailly, Emmanuel (ed.), *Border Disputes: A Global Encyclopedia*, ABC-CLIO, Los Angeles 2015, ss. 322-334.

Daniyarova, Aimoor, *Uluslararası Hukuk Açısından Kırgızistan-Özbekistan Sınır Sorunları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2018.

Demir, Tarık, "Anklav-Ekslav Ülke Toprakları Güvenlik İlişkisi", Sakman, Tolga (ed.), *Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları*, TASAM Yayınları, İstanbul 2017, ss. 101-138.

Demirci, Levent, *Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana*, *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2012, ss. 33-69.

Demoskop Weekly, *Vsesoyuznaya Perepis Naseleniya 1926 Goda*, <https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy=1>, (31.12.2023).

Eisener, Reinhard, *Sovyet Orta Asya'sının Bölgesel Paylaşımı*, Güzel, Hasan Celal (ed.), *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Cilt 18, Ankara 2002, ss. 1496-1514.

Emomali Rahmon Prizval Jiteley İsfarı Mirno Jit s Sosedyami i "Ne Poddavatsya Emotsiyam", *Radio Ozodi*, 17.04.2022, <https://rus.ozodi.org/a/31807154.html>, (31.12.2023).

Eruygur, Burç, *Uzbek President Signs Laws Ratifying Border, Water Resource Accords with Kyrgyzstan*, *Anadolu Ajansı*, 30.11.2022, <https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/uzbek-president-signs-laws-ratifying-border-water-resource-accords-with-kyrgyzstan/2752252>, (31.12.2023).

Eschment, Beate, *Spiralling Violence on the Borders in the Fergana Valley?*, *Centre for East European and International Studies*, 07.07.2021, <https://www.zois-berlin.de/en/publications/spiralling-violence-on-the-borders-in-the-fergana-valley>, (31.12.2023).

Eşov, Bohodir, *Turkiston Avtonom Sovyet Respublikasi (Turkiston Respublikasi)*, *Shosh.uz*, Taşkent, 2012, <https://shosh.uz/turkiston-avtonom-sovet-respublikasi-turkiston-respublikasi>, (31.12.2023).

European Commission for Democracy through Law, *Agreements Establishing the Commonwealth of Independent States*, Council of Europe, Strasbourg 1994, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(1994\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(1994)054-e), (31.12.2023).

Faizullaev, N., Seitaliev, M. ve Sharsheev, B, *Kırgız Respublikası Menen Tajik Respublikasının Mamlekettik Çek Arasının Kalıptanışı* *Jana Azırkı Uçurdagı Abalı*, *İzvestiya Vuzov Kırgızstana*, No 3, 2022, ss. 48-50.

Farg'ona Viloyati Statistika Boshqarmasi, *Hududlar Bo'yicha Shahar va Qishloq Aholisi Soni*, <https://www.farstat.uz/files/292/demografiya/4026/Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>, (31.12.2023).

Food and Agriculture Organization of United Nations, *Agreement on Eternal Friendship between Uzbekistan and Kyrgyzstan*, <https://faolex.fao.org/docs/pdf/bi-67009.pdf>, (31.12.2023).

Gabdulhakov, Rashid, *Geographical Enclaves of the Fergana Valley: Do Good Fences Make Good Neighbors?*, *Central Asia Security Policy Briefs*, No 14, ss. 1-7.

Gabdulhakov, Rashid, *The Highly Securitized Insecurities of State Borders in the Fergana Valley*, *The Central Asia Fellowship Papers*, No 9, 2015, ss. 1-10.

Gleason, Gregory, *Orta Asya'da 1924 Sınır Düzenlemeleri: Modern Sınır İlişkilerinin Tarihi Boyutları*, Güzel, Hasan Celal (ed.), *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Cilt 18, Ankara 2002, ss. 1481-1495.

- Hanspal, Amandeep, Fergana Valley: Central Asia's Cauldron, Statecraft, 26.12.2018, <https://www.statecraft.co.in/article/fergana-valley-central-asia-s-cauldron>, (31.12.2023).
- Humanitarian Bulletin South Caucasus and Central Asia, Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA), Issue 02, 2013, ss. 1-4.
- İmena 83 Jertv Konfliktka 14-17 Sentyabrya Na Tadjiksko-Kırgızskoy Granitse, Radio Ozodi, 20.09.2022, <https://rus.ozodi.org/a/32042707.html>, (31.12.2023).
- International Crisis Group, Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential, ICG Asia Report, No 33, Oş 2002.
- International Crisis Group, The Pogroms in Kyrgyzstan, ICG Asia Report, No 193, Bişkek 2010.
- Joldoshov, Altynbek, Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 2019, ss. 303-326.
- Kadastr Agentligi, Uzbekiston Respublikasining Yer Fondi, https://kadastr.uz/medias/article/398/_1628429159.doc, (31.12.2023).
- Kara, Füsün, Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması, The Journal of Academic Social Science Studies, Vol. 6, Issue 2, 2013, ss. 1749-1767.
- Karadağ, Hüseyin, Türkistan'da Bir Sancı Odağı: Fergana Vadisi, Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 10, 2022, ss. 8-18.
- Kırgız-Tacik Sınırının 43,3 Kilometresi Daha Belirlendi, TRT Haber, 08.10.2023, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-433-kilometresi-daha-belirlendi-801616.html>, (31.12.2023).
- Kırgız-Tacik Sınırının 47 Kilometresi Daha Belirlendi, TRT Avaz, 14.12.2023, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kirgiz-tacik-sinirinin-47-kilometresi-daha-belirlendi/657aabab5a3046a6286db55b>, (31.12.2023).
- Kırgız-Tacik Sınırının Yaklaşık 18 kilometresi Daha Belirlendi, Anadolu Ajansı, 08.11.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-yaklasik-18-kilometresi-daha-belirlendi/3047248>, (31.12.2023).
- Kırgız-Tacik Sınırının Yaklaşık 24 Kilometresi Daha Belirlendi, TRT Avaz, 05.12.2023, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/kirgiz-tacik-sinirinin-yaklasik-24-kilometresi-daha-belirlendi/656ed8962608b68bd81f4033>, (31.12.2023).
- Kırgızıya i Uzbekistan Dogovorilis Obmenyatsya Prigraniçnımı Zemelnımı Uçastkami, İnterfaks-Azerbaycan, 14.08.2018, <https://interfax.az/view/741241>, (31.12.2023).
- Kırgızıya i Uzbekistan Zaklyuçili Dogovor o Gosudarstvennoy Granitse, Mir Peremen, 05.09.2017, <http://mirperemen.net/2017/09/kirgiziya-i-uzbekistan-zaklyuchili-dogovor-o-gosudarstvennoj-granice>, (31.12.2023).
- Krivosheev, Kirill ve Kabai, Karabekov, Kırgızıya i Uzbekistan Mogut Pomenyatsya Territoriyami, Kommersant, 15.08.2018, <https://www.kommersant.ru/doc/3714329>, (31.12.2023).
- Kubaniçbek, Zoldoşev, Çek Aranı Taktoo: Orçunduu İşter Aldıda, Azattık, 07.09.2017, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_uzbekistan_borders/28722259.html, (31.12.2023).
- Kudayarov, Borubek, Nad Rekoy Ak-Suu Vozveli Sovershenno Novıy Most Menşe Çem Za Dve Nedeli, Kaktus Media, 01.10.2022, https://kaktus.media/doc/468142_nad_rekoy_ak_syy_vozveli_rovershenno_novyy_most_menshe_chem_za_dve_nedeli_foto_i_video.html, (31.12.2023).
- Kulmatov, Almaz, Murgab Talaşı: Tarihiy Argumentter Jana Paritet Mamile Kerek, BBC News, 08.11.2021, <https://www.bbc.com/kyrgyz/articles/cn00gpml772o>, (31.12.2023).

Kyrgyz, Tajik Officials Sign Protocol On Disputed Border Areas, But Don't Give Details, Radio Free Europe / Radio Liberty, 03.10.2023, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-tajikistan-protocol-border-areas-tashiev-yatimov/32621514.html>, (31.12.2023).

Kyrgyzstan and Tajikistan: Disputed Border Heightens Risk of Conflict, Eurasia Review, 06.08.2012, <https://www.eurasiareview.com/06082012-kyrgyzstan-and-tajikistan-disputed-border-heightens-risk-of-conflict/#comments>, (31.12.2023).

Kyrgyzstan and Tajikistan Delimit 40 more Kilometers of State Border, 24 KG, 21.07.2021,

https://24.kg/english/202555_kyrgyzstan_and_tajikistan_delimit_40_more_kilometers_of_state_border, (31.12.2023).

Kyrgyzstan Ratifies Border Agreement with Uzbekistan, Interfax, 29.11.2022, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/85509/>, (31.12.2023).

Kyrgyzstan, Uzbekistan Approve Range of Documents on Border Demarcation, Azernews, 29.05.2023, <https://www.azernews.az/region/210445.html>, (31.12.2023).

Kyrgyzstan, Uzbekistan Formalize Completion of Border Delimitation Process, Interfax, 27.01.2023, <https://interfax.com/newsroom/top-stories/87347/>, (31.12.2023).

Maratova, Aziza, Kırgız-Tajik Çek Arası: Talkuuga Tüşkön Tajikstandık Diplomattın Joobu, BBC News, 01.04.2021, <https://www.bbc.com/kyrgyz/kyrgyzstan-56602144>, (31.12.2023).

Mira, Emrah Roni, Kırgızistan ve Tacikistan Sınır Sorunları, Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), UEP Rapor No 3, 2022, ss. 1-13.

Nadirov, Bakhmaner, Vo Vremya Boyestolknoveniya s Kyrgyzskimi Pogranichnikami Pogiblo Troye Tadjikskih Voyennoslujashih, Asia-Plus, 17.09.2019, https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20190917/vo-vremya-boestolknoveniya-s-kirgizskimi-pogranichnikami-pogiblo-troe-tadjikskih-voennosluzhatshih?tg_rhash=59df260525b319, (31.12.2023).

Namangan Viloyati Statistika Boshqarmasi, Hududlar Bo'yicha Shahar va Qishloq Aholisi Soni, <https://www.namstat.uz/files/304/Demografiya/2559/Hududlar-boyicha-shahar-va-qishloq-aholisi-soni.pdf>, (31.12.2023).

National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, Çislennost Naseleniya Rayonov, Gorodov, Poselkov Gorodskogo Tipa, <https://www.stat.kg/en/statistics/naselenie>, (31.12.2023).

Natsionalny Statisticheskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki, Batkenskaya Oblast, <https://www.stat.kg/media/files/e82c81bf-47b1-449d-a29a-26023376c93c.pdf>, (31.12.2023).

Natsionalny Statisticheskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki, Calal-Abadskaya Oblast, <https://www.stat.kg/media/files/be8371e3-967a-462c-8549-9aaf32ba3d90.pdf>, (31.12.2023).

Natsionalny Statisticheskiy Komitet Kırgızskoy Respubliki, Oşskaya Oblast, <https://www.stat.kg/media/files/8ae697b8-c5ba-4688-8c54-cbc467fe8182.pdf>, (31.12.2023).

Naumova, Victoria, Uzbekistan Main Trading Partner of Tajikistan in The Region, Says Tajik Vice-Premier, Asia-Plus, 18.02.2009, <https://old.asiaplustj.info/en/news/tajikistan/20090218/uzbekistan-main-trading-partner-tajikistan-region-says-tajik-vice-premier>, (31.12.2023).

Orto-Tokoy Suu Saktığıcı Boyunça Makuldaşuu 2-Okuudan Kabıl Alındı, Azattık, 21.12.2017, <https://www.azattyk.org/a/28931181.html>, (31.12.2023).

Özbekistan ile Kırgızistan Arasındaki Sınır Anlaşması Yürürlüğe Girdi, KABAR Kırgız Ulusal Haber Ajansı, 09.02.2018, <https://tr.kabar.kg/news/ozbekistan-k-rg-zistan-s-n-r-sorunu>, (31.12.2023).

Polojeniy e o Turkestanskoy Sovyetskoy Sotsialistiçeskoy Respublike, Utverjdennoye v Krayevım Syezdom Sovyetov Turkestanskogo Kraya. 30 Aprelya 1918 g, Elektronnaya Biblioteka İstoriçeskih Dokumentov, <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/343061?query=%22%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BD+%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%22~15#mode/inspect/p>, (31.12.2023).

Prezident Respubliki Tadjikistan, Reç Lidera Natsii, Prezidenta Respubliki Tadjikistan Uvajayemogo Emomali Rahmona Na Vstreçe s Jitelyami Selskogo Jhamoata Voruh Goroda İsfarı, İsfara 2021, <http://www.president.tj/ru/node/25464>, (31.12.2023).

Rafieva, Mavlyuda, Kırgızskuyu Başnyu Snesut, Tadjikskuyu Ne Dudut Stroit: Rezultatı Segodnyaşnih Peregovorov Po Granitse, Asia-Plus, 18.09.2020, <https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/security/20190918/kirgizskuyu-bashnyu-snesut-tadzhikskuyu-ne-budut-stroit-rezultati-segodnyashnih-peregovorov-po-granitse>, (31.12.2023).

Rahnamo, Abdulloh, Tajik-Kyrgyz Border Conflicts: Who is Really the Aggressor?, Asia-Plus, 29.11.2022, <https://asiaplustj.info/en/news/tajikistan/security/20221129/tajik-kyrgyz-border-conflicts-who-is-really-the-aggressor>, (31.12.2023).

Recknagel, Charles, Small Exclave Spells Big Problems For Kyrgyzstan, Tajikistan, Radio Free Europe / Radio Liberty, 16.01.2014, <https://www.rferl.org/a/kyrgyzstan-tajikistan-exclaves-vorukh-tensions/25232311.html>, (31.12.2023).

Rustamov, Aziz, v Kirgizskom Samarkandeke Jdud Otkritiya Granits s Sosedyami, Fergana News, 24.11.2016, <https://www.fergananews.com/article.php?id=9172>, (31.12.2023).

Staşuk, Y. V., Osobennosti Proyavleniya Pograniçnih Protivoreçiy Mejdu Tsentralnoaziatskimi Stranami Sng, 2011, ss. 16-26.

Tacikistan-Kırgızistan Sınırında Gerginlik, TRT Avaz, 23.07.2019, <https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avryadadan/tacikistan-kirgizistan-sinirinda-gerginlik/5d36924f01a30a29940e771c>, (31.12.2023).

Statistics Agency under the President of the Republic of Uzbekistan, Permanent Population-Total, <https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>, (31.12.2023).

Tadjikistan i Uzbekistan Postavyat Toçku v Prigranichnykh Sporah, Sputnik Tadjikistan, 30.05.2017, <https://tj.sputniknews.ru/20170530/tadzhikistan-uzbekistan-granitsa-prigranichnyye-spory-1022442029.html>, (31.12.2023).

Tayfur, Nazir Aliyev, Kırgız-Tacik Sınırının 100 Kilometreden Fazla Kısmı Belirlendi, Anadolu Ajansı, 08.08.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-100-kilometreden-fazla-kismi-belirlendi/2963470>, (31.12.2023).

Tayfur, Nazir Aliyev, Kırgız-Tacik Sınırının Tartışmalı Kısmının 11,88 kilometresi Daha Belirlendi, Anadolu Ajansı, 23.12.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgiz-tacik-sinirinin-tartismali-kisminin-11-88-kilometresi-daha-belirlendi/3090479>, (31.12.2023).

Toktogulov, Beishenbek, The Failure of Settlement on Kyrgyz-Uzbek Border Issues: a Lack of Diplomacy?, Bilge Strateji, Cilt 10, Sayı 19, 2018, ss. 85-106.

Toshpulatov, Abduqodir ve Kakhkhorova, Umidas, Uzbek-Kyrgyz Relations: Overcoming the Problem of the Barak Enclave, JournalNX, Vol. 6, Issue 6, 2020, ss. 33-37.

- Tsentralnaya Aziya Na Poroge Mira: Udastsya Li Tadjikistanu i Kırgızstanu Okonçatelnno Reşit Prigraniçnuyu Problemu?, T-News, 20.12.2023, <https://t-news.tj/mnenie/centralnaia-aziia-na-poroge-mira-ydastsia-li-tadjikistany-i-kyrgyzstany-okonchatelno-reshit-prigranichnyu-problemy>, (31.12.2023).
- Turdiboyev, Tolkinbek, Markaziy Osiyo Davlatlari Aloqalariga Yechilmagan Chegara Muammolari Rahna Solmoqdami?, BBC News, 15.05.2013, https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2013/07/130715_latin_borders, (31.12.2023).
- Türk, Fahri, Çatışmadan Barışa Fergana Vadisi, <https://www.youtube.com/watch?v=Re-AdE4Ogzg>, (31.12.2023).
- Türkmenistanyň Statistika Baradaky Döwlet Komiteti, Ilat Ýazuwy, <https://www.stat.gov.tm>, (31.12.2023).
- UNIFEM, The Ferghana Valley: Current Challenges, 2005, https://landwise-production.s3.us-west-2.amazonaws.com/2022/03/UNIFEM_Ferghana-valley-current-challenges_2005-1.pdf, (31.12.2023).
- V Kırgızii Soobşili o Yeşe Odnom Postradavşem v Konflikte s Tadjikistanom, İnterfaks, 30.05.2021, <https://www.interfax.ru/world/764961>, (31.12.2023).
- Yalçınkaya, Alaeddin ve Abidzhanov, Khusan, Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 9, Sayı 4, 2020, ss. 2653-2667.
- Yegenov, Shatlyk, Orta Asya'nın Silahlanması ve Bölge Güvenliğine Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2018.
- Yüce, Mehmet ve Kambarova, Cholpon, Sovyet Sistemi Sonrası Kırgızistan'da Sınır Sorunu: Muhtemel Çözüm Önerileri, Türk Dünyası Akademik Bakış Dergisi, Cilt 2, Sayı 3, 2022, ss. 76-99.
- Zhaimagambetov, Suiuntai, The Protracted Border and Territorial Disputes between Kyrgyzstan and Its Neighbors, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College, Kansas 2015.